

”Eläin. Eläin?”

Inhimillisen ja ei-inhimillisen väliset rajapinnat Johanna Sinisalon romaaneissa
Ennen päivänlaskua ei voi ja Enkelten verta

Anne Hyypä
Pro gradu -tutkielma
Kotimainen kirjallisuus
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
04.2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Jos ei ou Luojassa lupoojoo
Jumalassa antajoo,
Niin anna sie, mies mäintakainen,
Ukko kallionalainen!
(*Suomen Kansan Vanhat Runot*)

Mehiläinen maasta nousi, simasiipi mättähältä;
jopa lenti löyhytteli, pienin siivin siuotteli.
Lenti kuun keheä myöten, päivän päärmettä samosi,
otavaisten olkapäitse, seitsentähtyen selitse:
lenti Luojan kellarihin, kamarihin kaikkivallan.
(*Kalevala*: 15.runo)

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	4
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	4
1.2 Tutkimusongelma ja tutkimusaineisto	6
1.3 Keskeiset käsitteet	11
2. ”VOIKO PIMEYDEN KESYTTÄÄ?” VALO JA PIMEYDEN HALU	14
2.1 Kutsu hämärään	14
2.2 Hierarkiat ja valo	19
3. ”ELÄIN. ELÄIN?” RAJANKÄYNNIN RAJATTOMUUS.....	27
3.1 Toimijuus ja subjektiviteetti	27
3.2 Samuudet ja toiseuden ongelma	38
4. MYYTTINEN EI-INHIMILLINEN KIRJOITTUU JA KIRJOITTAAN.....	45
4.1 Pelottava peikko ja myyttinen mehiläinen.....	45
4.2 Sota.....	53
4.3 Ihmisen, luonnon ja myytin suhde	57
5. LOPUKSI	65

LÄHTEET

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimukseni lähtökohtana on kiinnostus inhimillisen ja ei-inhimillisen väliseen suhteeseen. Kiinnostukseni ydin on ihmisen ja eläimen välisessä suhteessa, joka kuitenkin kumpuaa ihmisen suhteesta luontoon kokonaisuutena. Luonto on täynnä ei-inhimillistä elämää, johon ihmisen on väistämättä määriteltävä suhde sekä yksilönä että lajina. Tämän suhteen problematiikassa, ajankohtaisuudessa – ja kenties suhteeseen liittyvissä peloissakin – on sekä kiinnostukseni että tutkimukseni lähtökohta.

Kirjallisuus osallistuu yhtenä yhteiskunnallisena ja taiteellisena alueena käsityksiemme ja odotuksiemme luomiseen koskien kaikkea ympärillämme olevaa, myös ei-inhimillistä. Yhteiskunnallisten merkityksenantojen vaikutus yksilön käsityksiin voi olla jopa voimakkaampi kuin konkreettisten kokemusten vaikutus. Ihminen voi esimerkiksi kokea susipelkoa, vaikka ei olisi koskaan konkreettisesti kohdannut sutta. (Ratamäki 2009, 40.) Pidän siten taiteentutkimuksen panosta inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen tutkimukseen merkittävänä asiana, johon haluan myös itse osallistua.

Ihmisen ja luonnon suhde, ympäristön tila sekä eläinten oikeudet ovat osa jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua ja politiikkaa. Keskustelua ei voida käydä tarkastelematta kriittisesti inhimillisen ja ei-inhimillisen suhdetta sekä niiden välille vedettyjä rajoja. Inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen ajankohtaisuudesta kertoo myös se, että ihmisen fysiologisen, biologisen ja sosiaalisen erityisaseman kyseenalaistava post-humanismi on yleistynyt humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Ihmisen luottamus omiin lajiominaisiin kykyihin sekä taipumus asettua muiden olentojen yläpuolelle on tuottanut korkeaa teknologiaa ja toisaalta suuria ongelmia, kuten kuudennen maailmanlaajuisen sukupuutto-aallon. (Lummaa & Rojola 2014a, 7–8, 13.) Sukupuutto-aalto on aiheuttanut laajaa keskustelua eri medioissa, sillä peräti 15 000 tieteentekijää ympäri maailman on allekirjoittanut lausunnon, jota kutsutaan toiseksi varoitukseksi ihmiskunnalle. Edellisen varoituksen tieteentekijät antoivat 25 vuotta sitten. Lausunnon mukaan ihmiskunta on laukaissut kuudennen massasukupuuton aallon 540 miljoonan vuoden

aikana. Varoituksen on allekirjoittanut myös 81 Suomessa työskentelevää tutkijaa. (Ks. Mikkonen 27.10.2017; Mäkinen 13.11.2017.)

Eläimellä on vahvoja luonnontieteiden ulkopuolella olevia merkityksiä. Kiinnostukseni ytimessä olevaa ihmisen ja eläimen välistä suhdetta voidaankin tarkastella ihmistieteellisen eläintutkimuksen piirissä. Ihmistieteellinen eläintutkimus eroaa luonnontieteellisestä eläintutkimuksesta siten, että keskiössä on ihmisen ja eläimen välisen suhteen merkityksellisyys. Tutkimuskohteena ei siten ole eläin tai eliöyhteisö sinänsä, vaan sen aineellis-henkinen vuorovaikutus ihmisen kanssa – ihmisen ja eläimen välinen symbioosi ja synergia (Sepänmaa 2009, 220). Hyödynnän tutkimuksessani ihmistieteellistä eläintutkimusta, mutta laajennan tarkastelun kohteeksi pelkän ihmisen ja eläimen välisen suhteen sijaan inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen sekä ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen. Näin ihmistieteellisestä eläintutkimuksesta tulee tutkimuksessani ihmistieteellistä luontotutkimusta.

Käytän ekokriittistä kirjallisuudentutkimusta teoreettisena viitekehyksenäni. Ekokritiikki sopii tutkimukseeni, sillä ekokriittisen tutkimuksen piiriin kuuluvat esimerkiksi kirjallisuuden ympäristölliset merkitykset sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaaminen. Ekokritiikki on myös sen ymmärtämistä, että fiktio voi kertoa yhtä paljon luonnosta kuin ei-fiktio. Lisäksi se on monitieteistä ja kytkeytynyt esimerkiksi filosofiaan ja politiikkaan. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 7–18.) Syvennän ekokriittistä tarkastelua Serenella Iovinin ja Serpil Oppermanin kehittämään materiaaliseen ekokritiikkiin, jossa inhimillisen ja ei-inhimillisen suhde ymmärretään kaksisuuntaisena prosessina ja ei-inhimillinen jäsentyy tekstissä kohteen sijaan vaikuttajaksi (Iovino & Opperman 2014, 8). Näin ekokritiikki laajenee ei-inhimillisten toimijuuksien tarkasteluksi luontokulttuurisissa suhteissa.

Toisena teoreettisena lähtökohtanani käytän posthumanistista filosofiaa. Inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen tarkastelu on tutkimuskysymyksenä filosofinen ja vaatii totuttujen rajojen ja ajatusmallien kyseenalaistamista, joten otteeni on filosofinen ja tulkitseva. Posthumanistiseen filosofiaan kuuluvat esimerkiksi ihmiskeskeisen maailmankuvan murtaminen, kompleksisemmän todellisuuskuvan hahmottaminen sekä pyrkimykset löytää vaihtoehtoisia tapoja käsitteellistää maailmaa. Lisäksi posthumanismi

on kriittisen ja eettisen uudelleenjäsentelyn projekti, joka velvoittaa hylkäämään varmuuden ihmisen kaikkivoipaisuudesta suhteessa muihin olioihin, asioihin ja voimiin. (Lummaa & Rojola 2014b, 8, 13–17). Posthumanistisista ajattelijoista hyödynnän erityisesti Jacques Derridan ja Donna Harawayn¹ ajatuksia subjektiviteetista ja toimijuudesta. Hyödynnän myös Cary Wolfen tutkimuksia pohtiessani representaatioiden ihmiskeskeistä luonnetta. Käytän myös uusmaterialististen filosofien, kuten Karen Baradin teoriaa toimijuudesta, sekä Jane Bennettin kanssatoimijuuden käsitettä.

Materiaalisessa ekokritiikissä ja uusmaterialismissa inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän suhde ymmärretään kaksisuuntaisena materiaalisena ja erityisesti prosessuaalisena ilmiönä, jossa ei-inhimilliset oliot ja voimat vaikuttavat niistä tehtäviin esityksiin ja inhimilliseen eläimeen. Tästä prosessiajattelusta lähtökohdiltaan poikkeavassa objektiorientoituneessa ontologiassa sen sijaan korostetaan objektien itseriittoisuutta: esimerkiksi ei-inhimillisiä objekteja ei nähdä vain alustoina inhimillisille merkityksenannoille, vaan itseriittoisina omina olioinaan. Oliot eivät ole edelleen purettavissa suhteisiin, vaan ne ovat täysinä omia itsejään. Vaikka nämä filosofiat ovat lähtökohdiltaan toisistaan poikkeavia, niiden avulla voidaan tehokkaasti lukea esiin ei-inhimillisen vaikuttavuus ja toimijuus sekä sitä kautta tarkastella tutkimukseni keskeisintä kysymystä, inhimillisen ja ei-inhimillisen välistä rajapintaa. Käytän objektiorientoituneen ontologian piiriin kuuluvien Timothy Mortonin ja Ian Bogostin ajatuksia, kuten harsoston käsitettä.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimusaineisto

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani miten inhimillisen ja ei-inhimillisen väliset rajapinnat liikkuvat ja mihin liike johtaa Johanna Sinisalon (s. 1958) teoksissa *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) sekä *Enkelten verta* (2011). *Ennen päivänlaskua ei voi* kertoo tarinan toiseudesta, ihmisen ja eläimen suhteesta sekä heidän välilleen vähitellen syntyvästä romanssista. Mainosvalokuvaaja Mikael – jota kutsutaan myös nimellä Enkeli – löytää kerrostaloasuntonsa pihalta huonokuntoisen peikon ja ottaa tämän asumaan luokseen. Mikael nimeää peikon Pessiksi. Muita tarinan keskeisiä henkilöitä ovat Mikaelin entiset rakastajat

¹ Donna Haraway kiistää olevansa posthumanisti (Haraway 2008, 19), mutta hänen ajatuksiaan käytetään usein posthumanistisia teorioita hyödyntävissä teksteissä.

Martes ja tohtori Spiderman, uusi rakastaja Ecke sekä Filippiineiltä kotoisin oleva alakeran postimyöntivaimo Palomita.

Teos sai heti ilmestymisensä jälkeen paljon huomiota osakseen. Se voitti Finlandia-palkinnon ensimmäisenä scifi- tai fantasialajisena² romaanina ja sai aikaan keskustelua sekä kirjallisuuden lajeista että homoseksuaalisuudesta. Kirjailija haluaa kerto-
mansa mukaan käsitellä teoksessaan ajattelumme kahleita ja toiseuden ongelmaa. Lisäksi hän muistuttaa, että maapallolla elää arviolta 14 miljoonaa eläinlajia, joista on tunnistettu vasta noin 1,7 miljoonaa. Hänen mukaansa sitä, mitä ei ymmärretä, voidaan aina demoni-
soida. Teos edustaa jo pelkältä lajiltaan toiseutta, sillä fantasia on lajina määritelty aina kanonisoidun realismin kautta. (Ks. Stenbäck 2000.) Toinen päähenkilöistä edustaa tois-
lajisia olentoja eli peikkoa ja myös Mikael on homoseksuaalina toiseuden edustaja hete-
roseksuaalisessa yhteiskunnassa. Rajoja ja toiseutta käsitellään siten teoksessa alusta lop-
puun.

Enkelten verta on 2010-luvun jälkipuoliskolle sijoittuva tarina, jossa en-
nennäkemättömän laaja mehiläisten joukkokatoaminen on johtanut ruoan puutteeseen eri-
tyisesti Yhdysvalloissa. Suomessa mehiläishoitaja Orvo löytää tarhastaan tyhjän pesän ja
pelkää mehiläiskadon saapuneen myös Suomeen. Muita romaanin keskeisiä henkilöitä
ovat Orvon poika Eero, entinen vaimo Marja-Terttu, Orvon isä Ari sekä jo edesmennyt
isoisä Pupa. Teos käsittelee eettisiä kysymyksiä siitä, miten meidän tulisi suhtautua luon-
toon ja eläimiin.

Valitsin tutkimusaineistokseni Johanna Sinisalon teokset, sillä haluan tut-
kia, miten ne osallistuvat inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten rajapintojen käsittelyyn.
Molemmat teokset ovat puhutelleet minua lukijana juuri ei-inhimillisen eläimen aseman
ja ekologisten kannanottojensa vuoksi. Sinisalo käsittelee tuotannossaan ekologisia on-
gelmia rajoja rikkovilla tavoilla, kuten esimerkiksi täyttämällä ihmisen ja luonnon välisen
kuilun peikolla, sisällyttämällä tekstiin pamflettimaista puheenvuoroja eläinten oikeuk-
sista tai luomalla tekstin sisälle yhtenäisen mytologian (Soikkeli 2013, 289). Sinisalolla
on taito rikkoa myös tekstityyppien rajoja yhdistelemällä teoksissaan esimerkiksi uutisia,
suomalaista mytologiaa ja blogikirjoituksia. Molemmat tutkimani romaanit ovat lajiltaan

² Tässä esitetty teoksen lajimääritelmä on Stenbäckin tekemä (Stenbäck 2000). Itse määrittelen teoksen la-
jiltaan spekulatiiviseksi fiktioksi.

spekulatiivista fiktiota. Niitä voi pitää ainakin aiheensa ja sen käsittelytavan perusteella rajojarikkovina romaaneina, joille tutkimuskysymysteni esittäminen tuntuu luonteelta.

Vaikka ei-inhimillisellä voidaankin tarkoittaa sekä ei-inhimillistä eläintä että esimerkiksi konetta, rajaan ihmisen ja koneen välisen suhteen tutkimukseni ulkopuolelle, ja keskityn inhimillisen ja ei-inhimillisen eläimen sekä luonnon väliseen suhteeseen. Tämä johtuu yhtäältä kiinnostukseni keskittymisestä inhimillisen ja ei-inhimillisen eläimen väliseen suhteeseen ja toisaalta omasta sijoittumisestani humanismin perintöä kriittisesti katsovaan posthumanismin haaraan. Ihmisen ja koneen välisen suhteen tutkimus liikkuu transhumanismin suuntaan, joka teoreettisena alueena on etäällä kiinnostukseni ytimestä. (Ks. Halttunen-Riikonen & Ovaska 2015.) Inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten rajapintojen ja niiden liikkuvuuden tutkiminen on haasteellista, sillä tutkimukseen käytettävät käsitteet ja kieli mielletään usein antroposentrisistä lähtökohdista tuotetuiksi. Tämän ajatusmallin mukaan käsitteet on luotu ihmisen toimesta ihmiskeskeisellä kentällä, samalla kun käsitteet itsessään luovat ja kokoavat voimia sekä suuntaavat ajattelunamme. Ne eivät heijasta maailmaa sinänsä, vaan perustuvat näkökulmiin. Näin ollen valankäytön ja rajojen tutkiminen tai muuttaminen vaatii uusia, muutokselle taipuisia ja monitieteellisiä käsitteitä, joiden avulla muutosta ja uusia näkökulmia voidaan synnyttää. (Parikka & Tiainen 2012, 323–324.) Toisaalta posthumanistisiin teorioihin, kuten materiaaliseen ekokritiikkiin, objektiorientoituneeseen ontologiaan sekä uusmaterialismiin kuuluu kielen ymmärtäminen materiaalis-semioottisena ja siten luonto-kulttuurisena ilmiönä. Ajatukseen kielen luonto-kulttuurisuudesta kuuluu, että ei-inhimillinen voi olla vaikuttamassa tapaan, jolla sitä kielellistetään ja esitetään. (Ks. esim. Barad 2003, 806–807.) Tämän innoittamana tutkin, miten ei-inhimillisten toimijuus jäsentyy, kielellistyy ja merkityksellistyy tutkimissani romaaneissa.

Yhdistän tutkimukseeni folkloristiikan käsitteitä, sillä folkloristiikan piirissä tutkitaan kulttuureita ja ilmiöitä, joissa ihminen ei ole aina voimakkain vaikuttaja tai toimija. Tarkastelen tutkielmassani sitä, miten folklore ja kansanperinne osallistuvat inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten rajapintojen liikkeeseen tutkimusaineistossani. Tämä tutkimuskysymys kumpuaa yhtäältä uusien näkökulmien ja käsitteiden tarpeesta ja toisaalta Johanna Sinisalon tuotannosta. Lukiessani Sinisalon tuotantoa huomaan, että niissä

esiintyvä kansanperinne vaikuttaa erilaisten rajapintojen liikehdintään. Folklorella ja fantasialla onkin monia yhteisiä piirteitä. Molemmat voivat alkaa meille tutun maailman realistisella kuvauksella, ja kummassakin maailmaan murtautuu yhtäkkiä epätodellinen toisuus. Lisäksi molemmissa voidaan tarkastella joko täysin suljettuja tai vaihtoehtoisia maailmoja. (Wienker-Piepho 2004, 33.)

Kansanperinne liittyy inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiin rajapintoihin, sillä näiden kahden väliset rajat eivät ole aina olleet länsimaisen ihmisen kulttuurissa yhtä selviä kuin nykypäivänä. Suomalaiseen kulttuuriin, maailmankuvaan ja kansanperinteesseen ovat ennen varsin yleisesti kuuluneet esimerkiksi peikot ja menninkäiset, sekä elollistettu metsä. Näiden olentojen tai asioiden voima ja sisältyminen maailmankuvaan pehmensi inhimillisen ja ei-inhimillisen välistä rajaa. Luontoa ja olentoja saatettiin lahjoa, sillä ihmisen ei katsottu yksin pystyvän omalla toiminnallaan takaamaan onnea tai materiaalista hyvää. Monet Johanna Sinisalon tuotannossa esiintyvät olennot ovat olleet osa todellista kulttuuriamme ja maailmankuvaamme. Vaikka nämä olennot eivät enää ole yleisesti osa arkitodellisuuttamme, ne ovat joskus sitä olleet. Suomesta löytyy edelleen kulttuuri, jossa inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen rajapinta ei ole tarkkarajainen: saamelaiskulttuurissa ei ole tänäkään päivänä epätavallista, että maahisia pidetään todellisina olentoina. Myös erilaisten luontouskontojen piirissä tunnustetaan ei-inhimillisen voima ja kiinteä yhteys inhimilliseen. Näin ollen pidän näiden olentojen esiintymistä Sinisalon tuotannossa elementtinä, joka liikuttaa lähtökohtaisesti toden ja tarun, inhimillisen ja ei-inhimillisen sekä ihmis- ja luontokeskeisen maailmankuvan rajapintoja. Fantasia, surrealismi ja spekulatiivinen fiktio käsittelevät todellisuutemme ongelmia myös asioilla ja olennoilla, jotka eivät ole – ainakaan tällä hetkellä – osa arkitodellisuuttamme. Ne tuovat uusia käsitteitä ja näkökulmia myös inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten rajapintojen tarkasteluun.

Tarkastelen tutkielmassani myös minkälaiseksi ihmisen, luonnon ja myytin suhde muodostuu tutkimusaineistossani. Näen nykyihmisen luontosuhteen hyvin kaksijakoisena. Yhtäältä ihmiskeskeinen maailmankuva sekä ihmisen kaikkivoipaisuus ovat hiljalleen alkaneet kyseenalaistua, toisaalta ihminen on lajina yhä vieraantuneempi luonnosta. Luonto on alkanut muistuttaa nykyihmisen myyttiä. Luontoa ei enää nähdä pelkätään ihmiselle välttämättömänä ympäristönä ja suhteena, vaan irrallisena elementtinä,

josta voidaan hakea seikkailua, rauhaa tai mystiikkaa. Tästä on osoituksena esimerkiksi erilaisten luonto- ja muinaisuskontojen suosion kasvu, joka kuuluu folkloristiikassa kansanuskon tutkimuksen piiriin. Tutkielmani yhtenä tavoitteena on tarkastella miten ei-inhimillisen ja myytin välinen käsitteellinen yhteys määrittelee ei-inhimillistä tutkimusaineistossani. Lisäksi tarkastelen, löytyykö tutkimieni teosten väliltä jokin yhteinen tekijä tai motiivi, joka avaa ihmisen, luonnon ja myytin suhdetta.

Johanna Sinisalón esikoisromaani *Ennen päivänlaskua ei voi* on ollut varsin suosittu tutkimuskohde. Tutkimuksen aiheina ovat olleet esimerkiksi fantastisen ja miimeettisen suhteet teoksen lajiin ja rakenteeseen (Piippo 2011), subtekstisyys kirjoittamisen näkökulmasta (Korhola 2011), tunteisiin liittyvät kielikuvat tyylikeinona (Kaakko 2005) sekä teoksen valta- ja vastarintapaikat (Seppä 2004). Teoksessa esiintyvää tunteiden ilmaisua on tutkittu myös suomen kielen tutkimuksen piirissä (Karilainen 2007). Lisäksi käännöstieteiden alalla on tehty tutkimus teoksen intertekstuaalisten viittausten käännöksistä (Asikainen 2008) sekä homoidentiteetin kääntämisestä teoksen ranskannoksessa (Sibelius 2014). Sanna Karkulehto (2007) on tutkinut väitöskirjassaan samaisen teoksen queer-luentoja ja vastaanottoa. Lähimmäksi oman tutkielmani aihetta sijoittuu Tampereen yliopistossa vuonna 2015 julkaistu Henna Korhosen tutkielma, jossa hän käsittelee myyttien ja mahdollisten maailmojen suhdetta ympäristötietoisuuden rakentumiseen Johanna Sinisalón romaaneissa *Ennen päivänlaskua ei voi* ja *Enkelten verta* sekä novelleissa ”Palvelukseen halutaan kokenut neitsyt” (1985) ja ”Metsän tuttu” (1991). Tutkielmassaan Korhonen kysyy, miten myyttejä ja mahdollisia maailmoja käytetään ympäristötietoisuuden rakentumiseen kohdeteoksissa, sekä miten teokset toteuttavat ympäristötekstin ominaisuuksia myyttisyydellään. Korhonen ei tutkielmassaan kuitenkaan tutki inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä liikkuvia rajapintoja, tai sitä, mihin rajapintojen liike johtaa. Korhonen määritteleekin luonnon jo tutkielmansa alussa kulttuurin ei-inhimilliseksi vastakohtaksi, jolla hän tarkoittaa kohdeteosten urbaanin ja inhimillisen ulkopuolelle jäävää ympäristöä (Korhonen 2015, 9). Omassa tutkielmassani käsitteelen sen sijaan juuri ei-inhimillisen ja inhimillisen välisen rajapinnan liikettä, jolloin luonnon käsite asettuu avoimeksi uusille määrittelyille. Materiaalisen ekokritiikin mukanaan tuoman teoriakäsitteistön kautta ei-inhimillinen ei omassa tutkielmassani asetu pelkästään kohteeksi, vaan myös

vaikuttajaksi. Näin ollen tutkimukselleni inhimillisen ja ei-inhimillisen välisistä rajapinnoista näyttää olevan tilaa.

1.3 Keskeiset käsitteet

Käyttämäni keskeisimmät käsitteet kytkeytyvät ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen, posthumanistiseen filosofiaan sekä folkloristiikkaan. Hyödynnän työssäni erityisesti hierarkian, toimijuuden ja subjektiviteetin käsitteitä. Hierarkian käsite on yksi vanhimmista ihmisen ja eläimen suhdetta kuvaavista käsitteistä. Hierarkia kuvataan usein portaikkona, jossa ihminen seisoo korkeimmalla ja arvokkaimmalla tasolla. Teoksessa *Ennen päivänlaskua ei voi* päähenkilö Mikaelilla on vimmainen tarve määritellä ja tutkia peikon olemusta. *Enkelten verta* teoksessa kuvataan runsaasti tilanteita, joissa päähenkilö Orvo tutkii ja pohtii mehiläisten kykyjä, olemusta ja uskomuksiin liittyvää historiaa. Lisäksi romaanissa esiintyvissä Orvon pojan kirjoittamissa blogikirjoituksissa kuvataan eri eläinlajien kykyjä ja verrataan niitä ihmisen kykyihin. Päähenkilöiden toiminta muistuttaa ihmisen ikäikäistä tarvetta määritellä eläintä ja omaa suhdettaan eläimiin.

Filosofian historiassa ihmiskeskeisyyttä painottavat ajattelijat ovat olleet äänekkäitä ja monilukuisia. Aristoteles ja hänen luomansa *scala naturae* eli hierarkian käsite jakaa eläimet ja ihmiset aistiviin ja järjellisiin sieluihin. Järki oletetaan hierarkiäkäsitteen yhteydessä vain ihmisolennon ominaisuudeksi, mikä oikeuttaa ihmisen seisomisen hierarkian korkeimmalla portaalla. Hierarkiaan ja järkeen perustuva ihmisten ja eläinten erottelu on edelleen hämmästyttävän vaikutusvaltaista. Edes Charles Darwinin evoluutio-teoria ei kyennyt murtamaan erottelua. Ihmisen yksinoikeus järkeen ja kognitiivisiin ominaisuuksiin on osa nykyistäkin eläinfilosofista keskustelua ja eläintutkimusta. (ks. esim. Aaltola 2013, 11–14.)

Hierarkiaan liittyvät dualismin ja toiseuden käsitteet. Dualismi on eron ja hallinnan suhde, jota voidaan pitää sisäänkirjoitettuna ja luonnollistettuna ilmiönä kulttuurissamme. Dualismia luonnehtivat etäännyttäminen ja poissulkeminen sekä systemaattisesti tehdyt järjestykset, joissa on aina ylempi ja alempi. Toiseus ja dualismi viittaavat hierarkkisiin vastakohtapareihin, jotka jäsentävät länsimaista ajattelua ja uusiutuvat yhä

uudelleen historian ja kulttuurin mukana. Vastakohtille perustuvaa dualistista mallia voidaan pitää ajattelumme taakkana. Rajanveto, eron tekeminen ja jatkuva tarve alistaa toimivat tunnusmerkkeinä toiseuden ja dualismin käsitteille. Dualismiin sisältyy aina vallankäyttö. (Ks. esim. Melkas 2008, 142.) Tunnettuja dualistiseen ajatteluun perustuvia valtapareja ovat esimerkiksi mies ja nainen, luonto ja kulttuuri sekä ihminen ja eläin.

Ekokriittisessä tarkastelussa kyseenalaistetaan ihmisen asema toimia ai-noana subjektina ja asettaa luonto objektin asemaan. Luontoa ei nähdä pelkkänä subjek-tittomana massana. Ekokriittisessä luennassa ihmiseen suhtaudutaan valloittajana ja luon-ton toiseutena, johon ihmisellä ei ole koskaan konstruktioiden vuoksi täydellistä pääsyä. Toiseudella ei ekokriittisessä tarkastelussa tarkoiteta luonnon arvottavaa toiseudeksi sy-säämistä, vaan esimerkiksi jälkikolonialistisen tutkimuksen tapaan toiseuttavan historian ja -lähtökohdan tunnustamista, jota lähdetään tutkimuksessa lukemaan esiin. Luonnolla ja ei-inhimillisillä voi olla oma ääni ainakin vertauskuvallisessa mielessä. Luontoa voidaan tarkastella prosessina, ei vain pysyvänä ja annettuna ympäristönä ihmiskeskeisille tapah-tumille. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 17–21.) Subjektiviteetin ja toimijuuden käsitteet ovat siten olennaisia ekokriittisessä tarkastelussa, mutta niiden merkitykset ovat osittain päällekkäisiä. Viittaaan subjektiviteetilla yksilöllisyyteen sekä kykyyn ajatella.³ Toimijalla viittaaan tekijään, jolla on jonkinlaista vaikutusta lopputulokseen. Haluan erottaa nämä kaksi käsitettä toisistaan, sillä kuten tutkielmassani käy ilmi, toimijuutena voidaan pitää intentionaalisen eli tavoitteellisen toimijuuden lisäksi myös epäintentionaalista toimi-juutta.

Myytin käsitteellä on eri yhteyksissä erilaisia merkityksiä. Arkikielessä myytillä voidaan tarkoittaa jotakin tarunomaista asiaa, uskomusta tai kuvitelmaa. Myytin käsitettä käytettiin jo antiikin Kreikassa, jossa sillä viitattiin suullisesti sukupolvelta toi-selle välittyvään kertomukseen. Myytit käsittelivät usein jumalia, mutta myytin pelkistä-minen pelkäksi rationaalisen, tieteellisen ja korjauksille avoimen ajattelun vastakohtaksi ei tee oikeutta käsitteelle. Romantiikan aikakausi nosti myytin käsitteen tieteelliselle ken-tälle, jossa sitä pidettiin inhimillisen kulttuurin monipuolisena jäsentäjänä. Myytin voi-

³ Subjektilla tarkoitetaan yleensä tieteenalasta riippuen toimivaa, tekevää tai ajattelevaa yksikköä, ja toimi-jalla tarkoitetaan aktiivista toimijaa (MOT Kielitoimiston sanakirja 2012).

daan katsoa kokoavan yhteen kysymyksiä eri tieteenaloilta, kuten teologiasta, luonnontieteistä, historiasta ja taiteista. Myytti jäsentää modernin ihmisen käsitystä omasta ajastaan ja inhimillisen todellisuuden eri muodoista. (Pynttari 2011, 29–30.) Luonnon tai ei-inhimillisten eläinten jäsentyminen myyttisiksi kohteiksi kertoo jotakin oleellista aikamme inhimillisen ja ei-inhimillisen välisestä suhteesta. Myyttiseksi paikantuvaan ei-inhimilliseen liittyy jotakin tieteellisesti selittämätöntä, luovaa, ja mielikuvituksellista. Oman näkemykseni mukaan myyttisyyteen liittyy jotakin selittämätöntä, mutta samalla merkityksellistä ja arvokasta. Käytän omassa tutkielmassani käsitettä myytti kuvaamaan asiaa, johon liittyy kuvitelmia, uskomuksia tai jopa jumalallisuutta.

Olen jäsentänyt tutkielmani kolmeen käsittelylukuun. Aloitan ensimmäisen käsittelyluvun (luku 2) tarkastelemalla lyhyesti tutkimusaineistoni rakenteen ja ilmaisuuden rajojarikkovaa luonnetta. Tarkastelen sitä, miten intertekstuaalisuus, vaihtuvat kertojat ja kontekstit, erilaiset tekstilajit tai esimerkiksi kulttuuriin liittyvät normien muutokset kyseenalaistavat todellisuuskuvaa ja erilaisia rajapintoja. Lisäksi käsittelen inhimillisen ja ei-inhimillisen välistä hierarkiaa ja sen perusteiden kyseenalaistumista tutkimuskohteisani. Rakenteelliset ja ilmaisuun liittyvät rajapintojen liikkeet kutsuvat lukijaa tarkastelemaan tarkemmin myös yksittäisten olentojen välisiä rajapintoja. Analysoin olentojen välisiä rajapintoja toisessa käsittelyluvussani tarkkojen ihmisyyden rakennuspalikoiden, kuten toimijuuden ja subjektiviteetin käsitteiden avulla. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkastelen, miten myyttinen ei-inhimillinen kirjoittuu ja kirjoittaa Sinisalonen teoksissa. Tarkastelen folklorin ja kansanperinteen toimijuutta ja sen vaikutusta inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiin rajapintoihin. Pohdin folklorin mukanaan tuomaa ihmis- ja luontokeskeisen maailmankuvan liikettä aineistossani. Lopuksi käsittelen ihmisen, luonnon ja myytin suhdetta.

2. ”VOIKO PIMEYDEN KESYTTÄÄ?” VALO JA PIMEYDEN HALU

2.1 Kutsu hämääseen

Hämääsee jo metsään hiipi
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Kokemuksesta tiedämme, että hämääseen laskeutuminen metsään hämääsee konkreettisesti myös ympäristön ja olentojen tarkkarajaisuutta. Asiat ja olennot voivat näyttää joltakin muulta kuin mihin olemme totuneet. Hämääsee tuo mukanaan epäselvyyttä ja jopa pelkoa, se kyseenalaistaa ajattelumme totut ja turvalliset rajat.

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksen eri osiot on nimetty Reino Helismaan tunnetun ”Päivänsäde ja menninkäinen” -laululyriikan osilla. Yllä oleva lainaus aloittaa romaanin ensimmäisen osan, mutta sana ”metsään” on korvattu sanalla ”maille”.¹ Sana ”maille” sopii paremmin kaupunkimiljööseen, johon hämääsee teoksessa hiipii. *Ennen päivänlaskua ei voi* sekä *Enkelten verta* ovat tulvillaan teoksesta toiseen vuotavia rajoja, joten ylitän niitä itsekini: käytän Helismaan laululyriikan katkelmia johdantoina työni eri osaluokiin.

Romaanissa *Ennen päivänlaskua ei voi* on siteerattu Yrjö Kokon *Pessi ja Illusia* -teosta (1944) (*Ennen päivänlaskua ei voi* = EPEV esim. 40, 214, 264). Runsaat suorat sekä epäsuorat viittaukset kuuluisaan saturomaaniiin tekevät teoksesta Kokon teoksen inversion eli eräänlaisen käänteisen peilin. Kokon saturomaanissa peikko kohtaa eksyneen keijun, mutta Sinisalon romaanin alussa peikko on eksynyt lajikumppaneistaan. Asetelma on Kokon satuun nähden muiltakin osin nurinkurinen. Sadussa peikko rakastuu keijuun, kun taas Sinisalon romaanissa asetelma on toisinpäin. Lisäksi Kokon ja Sinisalon teoksissa käytetään runsaasti yhteisiä kuvastoja ja hahmoja. (Karkulehto 2004, 256.)

¹ Lyriikoista on kahta eri versiota (sekä ”metsään” että ”maille”), mutta alkuperäisessä vuoden 1949 esityksessä hämääsee on hiipinyt ”metsään” (www2.kirjastot.fi 2015).

Romaani sisältää runsaasti katkelmia ja kokonaisia kappaleita, joissa todellisia ja tunnettuja kirjallisia lähteitä yhdistetään fiktion. Teoksessa on viitattu esimerkiksi Suomen luonnosta kertoviin internet-sivuihin (www.suomenluonto.fi) ja sanomalehtiin (*Aamulehti*), joissa peikko on tuotu osaksi Suomen luontoa sekä ihmisten ja eläinten välisiä kohtaamisia. Tieteellinen konteksti saa skeptisenkin lukijan huomaamaan oman todellisuuskäsityksensä liikkuvuuden:

Peikon zoologinen historia on siis hyvin samanlainen, kuin esimerkiksi [...] jättiläispandan. Kaikista näistä eläimistä oli olemassa runsaasti suullista perinnettä ja alkuperäisväestön havaintoja, jotka kuitenkin tieteen taholta pitkään leimattiin myyteiksi ja uskomuksiksi. (EPEV 18)

Jättiläispandaa on todellisuudessakin pidetty satuolentona vuoteen 1869 asti, jolloin se löydettiin (ks. Heinonen 2003, 30). Vaihtoehtoinen historia saa lukijan pohtimaan omaa todellisuuskuvaansa – onhan ihminen tunnetusti pitänyt vuosisatojen kuluessa täysin nykytiedoista poikkeavaa maailmankuvaa totuudenmukaisena myös tieteen piirissä. Realistinen kerrostalomiljöö on yhtäkkiä sekoittunut lukijan mielessä fantastisiin elementteihin. *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen maailma on muilta osin tuntemamme maailman kaltainen, mutta peikon tuominen taruolennosta todelliseksi eläimeksi rikkoo fantasian ja todellisuuden rajan. Muutos on pieni, mutta merkittävä. Juuri fantastisten elementtien vähäinen määrä saa aikaan rajojen hämärtyksen lukijan mielessä. Jos fantastisia elementtejä olisi runsaasti, ympäristö leimautuisi pelkäksi fantasiaksi ilman todellisuuspohjaa.

Enkelten verta -teoksessa on runsaasti intertekstuaalisuutta. Teos alkaa viittauksilla *Kalevalaan* (1849) ja kongolaiseen sananlaskuun. Romanissa on viittauksia useisiin kaunokirjallisiin teoksiin, kuten esimerkiksi George Orwellin *Eläinten vallankumous* -teokseen (1945) ja Peter Singerin *Oikeutta eläimille* -teokseen (1975) (*Enkelten verta* = EV 97). Kaunokirjallisuutta koskevaa intertekstuaalisuutta merkityksellisempiä romaanissa ovat kuitenkin viittaukset todellisiin tietoihin mehiläisistä. Teos sisältää viittauksia EU:n ja Yhdysvaltojen teettämiin selvityksiin ympäristömyrkkujen vaikutuksista mehiläisiin. CCD, Colony Collapse Disorder, on 2000-luvun alun todellinen ilmiö, jossa mehiläiset katosivat sankoin joukoin pesistään. Syytä katoamiselle ei tiedetä. Sinisalon

tekstissä CCD on yhdistetty fiktion, ja pesäkato on johtanut Yhdysvalloissa elintarvikkeiden puutteeseen ja taloudelliseen kriisiin. Romaanissa CCD on muuttunut CCC:ksi, Colony Collapse Catastropheksi:

2000-luvun alkupuolen pesäkatovyöryn kirjainyhdistelmä oli CCD, Colony Collapse Disorder. Sille ei koskaan löydetty täysin vedenpitävää, yksiselitteistä syytä, lukuisia teorioita vain. Nyt ei enää puhuta häiriöstä. Nyt puhutaan katastrofista. (EV 14)

Teoksen loppuhuomautuksessa esitetään lähdeluettelo ja kerrotaan, että mehiläisten biologisista ominaisuuksista kertovat kohdat sekä romaanissa esiintyvät raportit mehiläisyhdyskuntien romahdusilmiöstä ovat autenttisia. Tämä tekee fiktiivisen teoksen kontekstista osittain tieteellisen.

Peikko ja mehiläinen esiintyvät teosten sivuilla tieteen lisäksi osana kansanperinnettä, runoutta, fiktiivistä uutisvirtaa, sosiaalista mediaa ja uskontoa. Erilaisten rajapintojen sekoittuminen tehostuu näillä runsailla kontekstien ja tekstilajien muutoksilla, jotka tuovat peikon ja mehiläisen lukijan ajattelun ja elämän eri osa-alueille. Peikko ei yhtäkkiä olekaan vain satuhahmo, vaan osa tunnettuja ja arvostettuja julkaisuja. Samaan aikaan mehiläinen ei olekaan pieni ja huomaamaton hunajan tuottaja, vaan merkittävä osa ihmiskunnan elämää, ruokatuotantoa ja selviytymistä. Peikon ja mehiläisen sijoittaminen erilaisiin konteksteihin ja tekstilajeihin tutkimusaineistossani noudattaa samaa kaavaa kuin ihmisen todellisuuskuvan muotoutuminen. Jokaisen yksilöllinen todellisuus ja maailmankuva muodostuvat tiedon labyrintista: tieteellisistä todisteluista, uskomuksista, uskonnosta, kansallisesta perinnöstä, ilmiöiden erilaisista representaatioista, jatkuvasta uutisvirrasta – eli useammasta kuin yhdestä lähteestä. Erilaisissa diskursseissa esitetty ei-inhimillinen korostaa myös sitä, että luonnosta ja ei-inhimillisestä eläimestä kertominen on aina kielen vuoksi inhimillisesti suodatettu kokemus (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 19). Kun ihminen kertoo ei-inhimillisestä eläimestä omalla kielellään ja oman kokemusmaailmansa sanelemilla ehdoilla, kertomus on aina ihmisen kuvaus asiasta, ei absoluuttinen totuus.

Molempien teosten fiktiivisessä uutisvirrassa esiintyvät peikko ja mehiläinen yhdistyvät lukijan mielessä myös todellisiin uutisiin. Esimerkiksi ympäristömyrkkujen vaikutukset, mehiläiskato ja mehiläisten merkitys pölyttäjinä ovat osa tämänhetkisiä uutisia. *Turun Sanomien* (13.12.2014) mukaan turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukes on antanut Suomessa poikkeusluvan käyttää torjunta-aineita, joiden on epäilty olevan mehiläiskuolemien taustalla. Euroopan komissio on kieltänyt aineiden käytön, mutta se mahdollistaa poikkeusluvan antamisen jäsenvaltioille. Suomen mehiläishoitajien liitto ei ole vastustanut Suomessa annettua poikkeuslupaa. *Turun Sanomat* uutisoi heti seuraavana päivänä koko sivun artikkelilla antroposeenisesta defaunaatiosta, eli ihmisen aiheuttamasta eläinkadosta. Jutussa kerrotaan esimerkiksi siitä, kuinka hyönteiset pölyttävät kolme neljäsosaa maailman viljasadosta. Rahallisesti mitattuna hyönteisten panoksen katsotaan olevan noin kymmenesosa maailman koko ruokatuotannon arvosta. (Rantanen 14.12.2014.) Siinä missä *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen tieteellinen konteksti luo vaihtoehtoisen historian, luo se *Enkelten verta* -teoksessa vaihtoehtoisen tulevaisuuden. Lukijaa ei johdatella kyseenalaistamaan todellisuuskuvaansa fiktiivisillä olennoilla, vaan huomaamaan todelliset ei-inhimilliset. Ilman mehiläisiä elintarvikepula olisi todellista.

Todellisuuskuvan monipuolista muotoutumista on *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa korostettu useilla eri kertojilla. Ainut ilman kertojan ääntä jäävä hahmo on Pentti Koistinen, Mikaelin alakerrassa asuvan pariskunnan aviomies. Pentin ulkonäköä kuvataan teoksessa varsin lyhyesti ja vasta teoksen loppupuolella:

Koistinen on lyhyehkö ja mahakkaahko ja punakahko ja kaljuhko, kaikkea vähän mutta ei mitään kunnolla. Hänen ohimolahdekkeitaan kiillottaa muutama hikipisara. (EPEV 239)

Lyhyestä ja varsin myöhään tapahtuneesta kuvauksesta huolimatta Pentti näyttäytyy lukijalle juuri sellaisena kuin lukija odottikin. Asetelma on käännetty toisinpäin kuin reaali-maailmassa: Pentti alistetaan toiseuden asemaan samalla tavoin kuin tosielämän toiseutena kohdellut homoseksuaalit. Pentti on hiljennetty ja jätetty ilman ääntä. Homoseksuaalisuus näyttäytyy teoksessa seksuaalinormina, jolla teos kyseenalaistaa myös heteronormatiivisuuden rajan. Pentin seksuaalisuus on julmaa ja sairasta, hän vangitsee vaimonsa

Palomitan asuntoonsa ja pitää häntä seksiorjanaan. Palomitan kohtelu johdattaa inhimillisyyden ja ei-inhimillisyyden rajan äärelle, sillä kotona valjaisiin vangittuna Palomita on kuin eläin. Pentti on myös pakottanut Palomitan sterilisaatioon. Palomita on kuin narttukoira, jota ei suunnitella rodulliseen jalostuskäyttöön.

Enkelten verta -teoksessa pääasiallisena kertojana toimii mehiläistenhoitaja Orvo. Teoksessa on myös vähän väliä kirjoituksia Orvon pojan Eeron kahdesta blogista kommentteineen. Orvon kerronta vie tarinaa eteenpäin, mutta Eeron blogikirjoitukset johdattavat voimakkaimmin inhimillisyyden ja ei-inhimillisyyden rajojen äärelle:

Joskus pidettiin itsestään selvänä, että ihmisen ja eläimen välillä on valtava kuilu. Että ihminen on kiistatta edistynein, älykkäin ja kehittynein olento maan päällä. Piste. Tämä väite perusteltiin ihmisten aivojen suurella koolla suhteessa ruumiin kokoon. Sitten jouduttiin toteamaan, että päästäisellä tämä suhde on vielä suurempi. Eipä hätää. Yhtäkkiä olikin tärkeätä, paljonko poimuja aivoissa on. Se teki ihmisestä hetkeksi taas älykkäimmän olennon, mutta sitten löytyi valaslaji, joka peittosi ihmisen tässäkin. Alettiin olla pulassa perustelujen kanssa. Oli kyseessä kieli, laskutaito, empatiakyky, avuliaisuus, surun ilmaiseminen, abstraktioiden tajuaminen, työkalujen käyttö, luovuus – [...] joku luopio tiedemies meni ja todisti kokein tai tarkkailuin, että se tai tämä eläinlaji hallitsee nämäkin hommat. (EV 181–182)

Eeron blogitekstit ovat hyvin pamflettimaaisia ja voimakkaita, ne provosoivat ja koskettavat lukijaa. Niiden yhteydessä on myös blogiin jätettyjä vastauksia ja vasta-argumentteja, jotka ovat hyvin tyypillisiä eläinten oikeuksia käsittelevissä keskusteluissa. Sinisalo onkin loppuhuomautuksessa kertonut, että osa blogikeskustelujen aineistosta perustuu aitoihin keskusteluihin internetissä. Lisäksi Eeron blogeissa on alleviivattu linkkejä fiktiivisiin uutisiin ja tutkimuksiin, joilla hän perustelee väitteitään. Lukijan tekee jopa mieli klikata linkkiä ja lukea uutinen. Eero myös usein vastaa kommentteissa esitettyihin argumentteihin seuraavassa kirjoituksessaan.

Ei-inhimillisiin liittyvä tieto ja tunne koostuvat teoksessa erilaisista tekstilajeista ja tekstityypeistä, jotka pakotetaan lukijan silmille. *Ennen päivänlaskua ei voi* ja *Enkelten verta* -teokset tuntuvat ikään kuin kutsuvan rajapintojen purkamiseen: yhden itsestään selvänä nähdyn rajan purkaminen kyseenalaistaa muitakin rajoja. Tämä johdattaa lukijaa tarkastelemaan kriittisesti myös inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä rajoja.

2.2 Hierarkiat ja valo

miksi toinen täällä valon lapsi on
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Valossa eläminen implikoi olennon etuoikeutettua asemaa, jossa toinen on sysätty pimeään. Hämärä ja pimeys viittaavat paitsi alempaan asemaan, myös piiloutumiseen. Pimeässä olevaa olentoa ei tarvitse katsoa, sitä ei välttämättä edes näe.

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksen alussa peikko on ihmisen armoilla oleva eläin. Mikael löytää heikon, hylätyn ja ihmisten kiusaaman peikon pihastaan. Mikael katsoo illan hämärässä peikkoa ja ihastuu tähän heti: ”Se on kauneinta mitä olen nähnyt. Tiedän heti että haluan sen” (EPEV 11). Mikaelin ajatukset viittaavat Kokon *Pessi ja Illusia* -satuun, jossa Pessi haluaa kauniin keijun itselleen. Lisäksi Mikaelin ajatukset viittaavat Helismaan kappaleeseen ja ihmisen ikaikaiseen haluun omistaa ja määritellä toislajinen eläin. Peikko on ensimmäisessä luvussa korostetusti eläin: siihen viitataan sanalla otus, se ”potkaisee refleksinomaisesti” ja se livahtaa olohuoneeseen ”juuri niin kuin eläin silloin tekee, kun sillä ei ole reittivaihtoehtoja” (EPEV 13–14). Näin lukijalle tehdään satuviittauksesta huolimatta selväksi, että kyse on ei-inhimillisestä eläimestä, ei satuolenosta.

Mikael tuo ihailemansa olennon kotiinsa ja ryhtyy hakemaan tietoa peikosta. Teoksessa tuodaan esiin useita lähteitä, joissa peikkoa on esitelty eläimenä ja sen ominaisuuksia lueteltu. Mikael toteaa lähteet yksi kerrallaan varsin hyödyttömiksi. Ihmisen määritelmät peikosta eivät auta Mikaelia peikon heikon kunnon parantamisessa. Tämä johdattaa lukijaa kyseenalaistamaan eläintä koskevien määritelmien oikeellisuutta. Todella eläimen kohdatessaan ihminen ei lopulta pärjää itse tuottamallaan eläimen määritelmillä. Eläinmääritelmien oikeellisuus kyseenalaistuu edelleen, kun teoksessa otetaan kantaa myös ihmisyyden määrittelemiseen:

Määrittelyyn tarvitaan aina vastakohta, sanon maastopukuiselle naiselle, [...] Jos määritellään ”ihmisyyttä”, niin pitää ensin määritellä mitä ihmisyyttä ei ole. (EPEV 217)

Lainaus tuo esiin ihmisen antroposentrisen eli ihmiskeskeisen ja siten hierarkiaa korostavan ihmisyyden ja eläimyyden määrittelyperinteen. Ihminen on aina määritelty itsensä eläimen kautta, johon tehdään eroa. Kehittyneisyyden ja paremmuuden perusteiksi ovat valikoituneet juuri ne ominaisuudet, jotka löytyvät ihmiseltä. Ilman eläintä ihminen ei voisi määritellä itseään ainakaan siten, kuin se on totuttu tekemään: eläimestä eroavana kielellisenä, kulttuurisena, moraalisenä, intentionaalisenä ja älykkäänä olentona. Samalla eläimet niputetaan yhdeksi subjektittomaksi massaksi.

Enkelten verta -teoksessa on runsaasti kohtia, joissa otetaan kantaa ei-inhimillisen ja inhimillisen eläimen väliseen hierarkkiseen suhteeseen. Konkreettisimmin hierarkiaa käsittelevät jälleen kerran Eeron blogitekstit, joissa hierarkian perusteet asetetaan hyvin kyseenalaisiksi:

Eläinten oikeuksien tunnustamista, tai oikeastaan tunnustamatta jättämistä, argumentoidaan täysin samoin kuin joskus kaukaisina aikoina valkoisesta poikkeavien ihmisrotujen alemmuutta. Tai vaikkapa naisen. Ne toki saattoivat muistuttaa jossain määrin ajattelevia olentoja, mutta se nähtiin vain vaistotoimintana, jäljittelynä tai oman kuvamme etsimisenä alemmasta luonnonluomasta. Parhaassa tapauksessa saatettiin hyväksyä käsite jonkinlaisesta jalosta villistä, jossa on tiettyä neuvokkuutta, melkeinpä sielun kajausta. (EV 17)

Eeron kirjoitus tuo esiin paitsi käsitystemme muuttumisen ylemmästä ja alemmasta, myös argumenttien lyhytnäköisyyden ja historian raadollisuuden. Ihminen on argumentoinut toisen alemmuutta sillä, että se on itsestä jollakin tavalla poikkeava. Toiseutta on vaikea käsittää – etenkin, jos sen tulisi tuottaa samanlaista älyä, toimintaa tai kulttuuria, jonka etuoikeutetussa asemassa oleva katsoo parhaimmaksi ja kehittyneimmäksi. Ihmisen ja eläimen välinen suhde on ollut keskustelunaihe jo antiikin filosofiasta lähtien. Monet antiikin filosofit esittivät argumentteja eläinten paremman kohtelun puolesta. Pythagoras (n. 580–500 eaa.) rinnasti toisiinsa eläimeen ja ihmiseen kohdistuvan väkivallan. Myöhemmin utilitarismin isä Jeremy Bentham (1748–1832) esitti, että eläinten asemaa arvioitaessa on kiinnitettävä mieluummin huomiota niiden kykyyn tuntea kuin käyttää kieltä tai ajatella. Benthamiin on viitattu usein myöhemmässä eläinfilosofiassa. Ihmiskeskeisyyttä painottavat ajattelijat ovat lopulta olleet vaikutusvaltaisimpia filosofian historiassa. Aristoteleen (n. 384–322 eaa.) luoma *scala naturae* eli hierarkian käsite jakaa ihmiset ja eläimet

järjellisiin ja aistiviin sieluihin. Hänen mukaansa ihmisen asema hierarkian ylimmällä portaalla on täysin oikeutettu, sillä eläin on pelkkä vaistojaan seuraava olento, joka ei kykene kieleen tai rationaaliseen pohdintaan. Myöhemmin Aristoteleen oppeja on yhdistetty kristinuskoon, mikä on luonut länsimaissa edelleen yleisen ajatusmallin, jonka mukaan ihminen älyllisenä ja sielullisena olentona on oikeutettu käyttämään eläimiä hyväkseen. (Ks. Aaltola 2013, 9–11.) *Enkelten verta* -teoksessa Eero käsittelee blogitesteissään erityisesti mehiläisyhdyskunnan ominaisuuksia:

[...] Johannes Mehring luokitteli jo 1800-luvulla mehiläiset selkärangkaiseksi. [...] Mehringin mielestä mehiläisyhdyskunta on yksi olento, täysin selkärangkaiseen verratta organismi. Pesän eri ”yksilöt” ovat ruumiinosia, ne suorittavat olennon elinten tehtäviä. [...] Laji, joka kykenee käsitteenmuodostukseen. Mehiläisiä on opetettu reagoimaan labyrintissä symboleihin – esimerkiksi risteihin ja ympyröihin. (EV 55–56)

Eeron kirjoitus purkaa ei-inhimillisen ja inhimillisen välistä hierarkiaa tuomalla esiin ei-inhimillisen älyllisiä ja kulttuurisia ominaisuuksia, joiden puuttumista on kuitenkin käytetty perusteena sen alempaan asemaan hierarkiassa. Yllä esitetty näkemys mehiläisistä yhdyskuntana voidaan nähdä kunkin mehiläisen yksilöllisyyttä väheksyvänä ja siten antroposentrisenä. Toisaalta ei-inhimillinen mehiläisyhdyskunta ei selvästikään ole pelkkä aistiva sielu, vaan järjellinen sielu, joka kykenee myös yhteistyön kulttuuriin – etenkin kun muistetaan, että teoksen loppuhuomautuksissa kerrotaan kaikkien mehiläisiä koskevien ominaisuuksien olevan tosia. Ihminen ei välttämättä ole tehnyt päätelmäänsä esimerkiksi mehiläisen järjestä tai toimijuudesta koko yhdyskuntaa katsoen, vaan yksittäistä mehiläistä katsoen. Ihminen toimii itse usein kollektiivisen järjen sijaan individualistisista lähtökohdista, ja jälleen kerran älyllisyyden ja sielukkuuden perusteet määritellään antroposentrisesti ihmisen älynkäyttötapaan verraten, ei kohteen perusteella. Näin ollen näen mehiläiset yksilöivän tulkinnan antroposentrisenä.

Ei-inhimillisten eläinlajien välinen erottelu on ihmislajille tyypillistä. Ihmisen on usein vaikea katsoa omasta lajistaan täysin poikkeavaa ei-inhimillistä objektiivisesti sen ominaisuuksia pohtiessaan. Tietyt ei-inhimilliset eläinlajit luokitellaan mieluummin älykkäiksi ja sielullisiksi kuin toiset. Esimerkiksi nisäkkäässä on helpompi

nähdä myös itsessä esiintyviä ja älykkäitä ominaisuuksia kuin mehiläisessä. Lajien välinen erottelu nousee esiin myös Eeron blogiteksteissä:

On totta, että monet sellaiset ihmiset, jotka ovat valmiita puolustamaan nisäkkäiden oikeutta lajinmukaiseen elämään, eivät koe vastaavaa empatiaa vaikkapa lintuja tai mustekaloja kohtaan, vaikka kummallakin lajilla on edustajia, joiden erittäin kehittynyt ongelmanratkaisukyky on monesti kokeellisesti todettu. Ne vain eivät kuulu *meihin* (EV 49)

Peter Singer, jonka teksteihin teoksessa on myös intertekstuaalisesti viitattu, vertaa lajien välistä erottelua eli spesismiä rotusortoon eli rasismiin. Monia piileviä syrjinnän muotoja on vaikea tunnistaa, ennen kuin ne tuodaan painokkaasti esiin. Hänen mukaansa valtaosa länsimaisissa ja kaupungistuneissa yhteiskunnissa elävistä ihmisistä on spesistejä, sillä he kohtaavat esimerkiksi sian lähinnä ruoka-aikoina lautasellaan, mutta eivät koskaan kohtelisi vastaavalla tavalla koiraa, jonka kanssa sika on aivan yhtä älykäs. Singer kysyy provokatiivisesti, kuinka voimme kritisoida niitä orjanomistajia, jotka eivät suostuneet muuttamaan elämäntapaansa, mikäli emme ole itse valmiita muuttamaan tehotuotantoon perustuvia ruokailutottumuksiamme. (Singer 1974/2013, 76–78.)

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksessa peikko on tuotu hyvin lähelle ihmistä ja se elää yksilönä ihmisen kanssa. Peikko ei puhu, mutta se kommunikoi. Peikko on mustasukkainen ja hyökkää Mikaelin entisen rakastajan kimppuun. Hyökkäyksen jälkeen peikko kommunikoi tilanteesta omalla tavallaan:

Noin metrin korkeudella lattiasta eteisen valkoisessa tekstiilitapettiseinässä on... maalaus. Siinä on selviä viivoja, jopa jotakin mitä voisi hyvällä tahdolla sanoa hahmoiksi, ja taas takaraivossani soi pienen pieni hälytyskello. Suomen muinaisjäänöksiä.
Kalliomaalaus. (EPEV 201–202)

Peikon maalaus on kommunikaatiota, jota vastaanottaja ei täysin ymmärrä. Mikaelin ja peikon välinen suhde on kuitenkin monissa muissa tilanteissa kommunikaatioltaan rikasta ja vastavuoroista. Suhde muuttuu tarinan edetessä myös seksuaaliseksi:

Pessi istuu sylissäni sileänä ja mustana ja lämpimänä, hännän tyvi liikahtelee alavatsaani vasten. [...] Pessin suipot korvat värähtelevät kun

se seuraa ääneni rytmiä. [...] Nielaisen. Pessi katsoo kasvoihini kuin kummeksuen miksi lopetin lukemisen, miksi sanat tarttuivat kurkkuuni. Se kurottaa ylöspäin, näkee hikipisaran ylähuulellani ja sen pieni karkea kieli sipaisee suupieltäni niin että minussa läikähtää kurkussa asti. Ja ulkona sataa lunta, sataa loputtomiin. (EPEV 161)

Yllä olevassa tilanteessa hiljaisuus on erityisen korostunutta: yksityiskohtiin keskittyminen, kuten hännän tyven liike Mikaelin alavatsaa vasten, korvien värähtely ja Pessin lämmön aistiminen saavat ajan ja äänet pysähtymään. Erityisen hiljaisen tilanteesta tekee ulkona satava lumi, jonka äänettömyyden lukija pystyy lähes kuulemaan. Tilanne muistuttaa kommunikaatioltaan kahta hyvin erillistä ja erilaista ihmisten välistä tilannetta: yhtäältä pienen (kenties vielä puhumattoman) lapsen pitämistä sylissä ja hänelle ääneen lukemista, toisaalta seksuaalista kohtaamista. Molemmat tilanteet ovat täynnä vuorovaikutusta ja kommunikaatiota ilman molemminpuolista puhetta. Peikon vertautuminen pieneen lapseen on hedelmällistä ei-inhimillisen ja inhimillisen eläimen välisen rajan tarkastelussa etenkin silloin, kun kykyä kieleen käytetään yhtenä argumenttina ihmisen korkeammalle asemalle hierarkiassa. Ludvig Wittgensteinin kuuluisan väitteen mukaan kieli luo todellisuutemme rajat. Monien tutkimusten mukaan todellisuuden hahmottaminen ei kuitenkaan ihmisilläkään perustu kankeaan kieleen, vaan erilaisiin kokemuseräisiin malleihin. Peikon vertautuminen pieneen lapseen purkaa kieleen perustuvaa rajaa ihmisen ja eläimen välillä. Emmehän pidä pientä tai vaikeasti vammaista lasta alempiarvoisena yksilönä, vaikka kommunikaatio ei perustu propositionaaliseen kieleen. (Aaltola 2013, 18–19.) Mikaelin tuntema seksuaalinen halu peikkoa kohtaan purkaa kielellisen rajan sijaan laajemmin ei-inhimillisen ja inhimillisen eläimen välistä rajaa. Mikael säikähtää aluksi omaa haluaan peikkoa kohtaan, mutta Mikaelin ja peikon välistä suhdetta ei ole esitetty romaanissa kauhistuttavana asiana. Seksuaalinen nautinto toislajisen kanssa purkaa lajien välisiä rajoja hyvin konkreettisesti.

Filosofi Jacques Derridan mukaan hierarkian perusteiden määrittely on ihmisen vallankäytön tulos. Ihminen nostaa ne ihmiskeskeiset ominaisuudet tärkeimmiksi, jotka parhaaksi katsoo. Kommunikaatiossa ja eläimen älykkyyden määrittelyssä ei voida käyttää kielen käsitettä, sillä kommunikaatiossa ei ole kyse siitä, puhuuko eläin, vaan vastaako eläin. Kielen käsitteen nostaminen älykkyyden ja hierarkian perusteeksi on itse asi-

assa vienyt eläimeltä mahdollisuuden vastaukseen. (Derrida 2002, 375–400.) Vastaaminen ilman propositionaalista kieltä näkyy selvästi myös edellä esiin nostamissani Mikaelin ja peikon välisissä kommunikaatiotilanteissa, sillä peikko kommunikoi esimerkiksi maalaamalla ja osoittamalla fyysistä hellyyttä. Propositionaalisen kielen nostaminen älykkyyden merkiksi tai kommunikaation edellytykseksi tuntuu erikoiselta siinäkin mielessä, että myös ihminen perustaa suurimman osan tulkintoistaan muuhun kuin puhuttuun kieleen: eleisiin, ilmeisiin ja äänensävyihin. Toisaalta vaikka ihminen käyttääkin valtaa ja määrittelee hierarkian perusteet inhimillisten kykyjen pohjalta, eivät nämäkään argumentit aina anna perusteita hierarkkiselle ajattelulle. *Enkelten verta* -teoksessa todetaan: ” Vuonna 2006 mehiläisen genomikartta valmistui. Kävi ilmi, että mehiläisellä on poikkeuksellisen korkea määrä geenejä, jotka liittyvät oppimiseen.” (EV 153) Ihminen pitää usein perusteetta itseään poikkeuksellisen oppimiskykyisenä.

Mehiläisen tapaan myös peikko liikuttaa kohdeteoksissani ihmisen ja eläimen välisiä hierarkkisia rajoja kieleen perustuvan kommunikaation lisäksi älyllisillä ja kulttuurisilla ominaisuuksillaan. Peikko kykenee älylliseen ja tavoitteelliseen toimintaan ja nauttii siitä:

Pessi ottaa uudelleen ja uudelleen päällimmäiset palikat pois pyramidista, nostaa ne sitten takaisin hieman eri järjestyksessä. Kuulen äärettömän matalan, lähes kuulumattoman äänen. Se kehrää. Se nauttii.

Suuni on rutikuiva. Jokin pyramidin muodossa vaivaa minua, jokin muisto hakkaa mieltäni. [...]

Hiidenkiuas.

Suomen yli 3000 hiidenkiukaasta suuri osa on todettu pronssikautisiksi polttohautapaikoiksi, mutta on myös kiviröykkiöitä, joiden funktiota ei tarkasti tunneta, lapinraunioita ja jätinkirkkoja. Yhden tulkinnan mukaan ne ovat olleet reviinmerkkejä. (EPEV 114)

Peikko rakentaa Mikaelin kirjainpalikoista virheettömän pyramidin, joka paljastuu samankaltaiseksi Suomen luonnosta löytyvien hiidenkiukaiden kanssa. Kansantarinat yhdistyvät teoksessa todisteisiin peikkojen kulttuurista, sillä kansantarinoiden mukaan lapinraunioista käytettiin myös nimeä metelinkiuas. Olennot leikkivät metelinkiuakilla ja siksi niistä kuului kummallisia ääniä (EPEV 114). Peikosta tehdään teoksessa kulttuurista eläintä esit-

telemällä sellaisia peikkojen kulttuurimuotoja, jotka ovat ihmiselle kansantarinoista ennestään tuttuja. Eläinkulttuuria rakennetaan teoksen tässä osassa siten hyvin antroposentrisin keinoin, ikään kuin muunkaltaisia kuin ihmisen tuntemia eläinkulttuurimuotoja ei olisi olemassa. Ekokriittiseen ajatteluun kuuluu, että ihminen tunnustaa kyvyttömyytensä päästä toiseudeksi sysätyn ei-inhimillisen kokemusmaailmaan (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 21). Näin ollen ei-inhimillisellä eläimellä voi olla myös sellaisia kulttuurimuotoja, joita ihminen ei ymmärrä eikä tavoita. Lisäksi lukijan kannalta on epäuskottavaa, että Mikael hämmästy oivaltaessaan peikkojen rakentaneen myyttiset hiidenkiukaat. Oivallus on epäuskottava etenkin, jos oletetaan Mikaelin tienneen ylipäättään hiidenkiukaiden olemassaolosta ennen peikon tapaamista. Miksi ihminen ei olisi romaanin luomassa vaihtoehtohistoriassa yhdistänyt hiidenkiukaita peikkoihin, kun kyseisten eläinten olemassaolo oli jo tieteellisesti todistettu ja hiidenkiukaat nimetty hiidenkiukaiksi? Toisaalta kyvyttömyys yhdistää peikkoja ja hiidenkiukaita alleviivaa ihmiseläimen antroposentristä maailmankuvaa. Tilanne muistuttaa nykyihmisen ja suden olemassa olevaa suhdetta. Ihminen eli pitkään rinnakkain suden kanssa ja käytti kesyyntyviä susia esimerkiksi metsästysapuna. Nykyihminen ei halua tunnustaa tai tunnistaa suhdettaan suteen tai itsessään olevia samankaltaisuuksia suden kanssa: hierarkkisia suhteita, laumakäyttäytymistä ja taipumusta hyökätä joukolla heikomman kimppuun. (Ratamäki 2009, 48.) Susi on nykyihmisen peikko: demonisoitu suurpeto, joka kamppailee elintilasta ihmisen kanssa. Susi ja peikko rinnastuvat myyttisesti myös *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa:

Ihmisen muuttuminen eläimeksi tai ihmisen muu läheinen metamorfoottinen suhde eläimeen on lähes yleismaailmallinen tarustopiirre, samanismin ja totemismin ”eläinrooleihin” mitä ilmeisimmin pohjautuva myyttikerrostuma. Yleensä eri kulttuureissa eläinmetamorfooseihin ja -sukulaisuuteen liittyy kyseisellä kulttuurialueella esiintyvä, pelottava petoeläin (Aasiassa tiikeri, Etelä-Amerikassa jaguaari, Euroopassa susi ja Skandinaviassa karhu sekä aivan erityisesti peikko). (EPEV 32)

Metamorfoosi, eli muodonmuutos, on teoksessa esillä vain yhden kerran. Tarinassa ei tapahdu konkreettista metamorfoosia, joten ilmiö jää lukijan mieleen yhtenä esimerkkinä peikkoja koskevista kansantaruista. Metamorfoosin voi kuitenkin katsoa viittaavan myös

hierarkiaan ja sen perusteisiin. Donna Haraway purkaa artikkelissaan ihmisyyden ja erityisesti ihmiskehon erityisluontoisuutta. Hän muistuttaa, että ihmiskeho koostuu erilaisista elävistä ainesosista, jotka ovat yhteisiä toislajisten eläinten kanssa. Hän kertoo suorastaan rakastavansa sitä tosiseikkaa, että ihmislajin perimää löytyy vain noin 10 prosentista ihmiskehon soluista. Tuleminen yhdeksi kokonaiseksi ihmiseksi vaatii elämistä näiden elävien ainesosien kanssa. Ihmisen keho ei ole siis vain hänen kehonsa. Tästä Haraway päätyy ajatukseen, jonka mukaan kaikki eläinlajit ovat kohdatessaan saman aineksen erilaisia representaatioita. (Haraway 2008, 3–4.) Harawayn ajatusten tulos purkaa ihmisen ja eläimen välistä hierarkkista rajaa hyvin konkreettisesti.

3. ”ELÄIN. ELÄIN?” RAJANKÄYNNIN RAJATTOMUUS

3.1 Toimijuus ja subjektiviteetti

Katselivat toisiansa
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Katseen kohteena oleminen tuntuu harvoin neutraalilta. Katseen kohdetta arvioidaan ja siitä tehdään päätelmiä. Kun ihminen on intensiivisen katseen kohteena, hän tulee korostetun tietoiseksi sekä itsestään että katselijasta. Katse tuo esille subjektiviteetin.

Katseen voima tulee esiin myös *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa, jossa se tuodaan esiin omana kappaleenaan:

Yöllä herään.

Se istuu sohvan selkänojalla katsellen minua.

Se piirtyy hieman vaaleampaa taustaa vasten yöntummana siluettina, ja ymmärrän tiiviin ja tuskallisen palavasti olevani täysin sen armoilla.

Sen silmät. Yöeläimen silmät.

Se näkee minut niillä pimeästä huolimatta tarkasti ja terävästi, se näkee jokaisen silmänräpäytyksen, jokaisen suupielen nytkähdyksen, kun minä en tajua siitä mitään muuta kuin sen mustat, mustat ääriiviivat. (EPEV 105)

Mikael tuntee ahdistusta eläimen katseen edessä. Mikael ymmärtää ”tuskallisen palavasti” olevansa eläimen armoilla. Mikael on ahdistunut, sillä peikko näkee hänet ”tarkasti ja terävästi” samalla kun Mikael ei ”tajua siitä mitään”. Kieletön ja pelkkään katseeseen perustuva kohtaaminen eläimen kanssa on vienyt Mikaelilta vallan ja mahdollisuuden määrittellä itseään. Jacques Derrida (2002, 372.) kuvaa kuuluisassa artikkelissaan, kuinka hän kohtaa alastomana suihkusta tullessaan kissansa katseen ja tuntee äkkiä häpeää. Hänellä on yllättäen voimakas halu pukeutua ja paeta tilanteesta. Tämä lyhyt ja ehkä huvittavalta-kin kuulostava tilanne luo pohjan koko kuuluisalle artikkelille, jossa Derrida pohtii eläimen olemusta ja subjektiviteettia. Tarinan voi ajatella kertovan ihmisen ja eläimen välisestä kommunikaatiosta yleisemminkin. Tarina tuo esiin katseen voiman silloin, kun yhteistä puhuttua kieltä ei ole tai sitä ei käytetä. Eläimen katseen hiljainen kohtaaminen saa

ainakin Derridan kohdalla ihmisen kokemaan yhteyden eläimeen, jota seuraa yllättävä häpeän tunne. Tuolloin Derridan nopea pukeutuminen, pako tilanteesta, on hänen sanaton vastauksensa. Se on ihmisen nopea rajanveto eläimeen, jonka ihminen tahtomattaan joutui kohtaamaan. Eläin voi katsoa ihmistä toiseutena, ihminen esitellään eläimelle ennen kuin ihminen ehtii kielen avulla määritellä itseään (Derrida 2002, 380). Eläimen ahdistavan katseen alla ihmiseltä on viety yksinoikeus itsensä ja kaiken muun olevaisen määrittelyyn.

Eläimen subjektiviteetti nousee esiin pohtimalla syitä Derridan ja Mikaelin ahdistuneisiin tunteisiin. Katse herättää tunteita vain silloin, kun katsojan subjektiviteetti tunnustetaan. Donna Haraway kommentoi Jacques Derridan kohtaamista kissansa kanssa ja toteaa, että Derrida häpesi, koska hän tiesi olevansa jonkun seurassa. Eläin ei ole pelkkä kone, joka reagoi. Katseen voima saa siten ymmärtämään toislaajisen subjektiviteetin. Haraway myös kritisoi Derridaa siitä, että hän ei vastannut kissan kommunikaatioyritykseen ja kutsuun. Tiedostettuaan kissan subjektiviteetin Derrida vain kääntyi jälleen kohti itseään ja omaa häpeäänsä sen sijaan, että olisi jatkanut kommunikaatiota kissan kanssa. (Haraway 2008, 19, 21.)

Peikosta tehdään subjektia ja toimijaa koko romaanin ajan. Peikko vahingoittaa kilpailijaansa, kommunikoi piirroksilla ja eleillä, sekä rakentaa vaativia rakennelmia. Lisäksi peikko käsittelee ihmisen valmistamia aseita:

Se heilauttaa kiväärin piippua eleellä, joka on huvittavan tuttu elokuvista ja kuitenkin kylmäävän vieras, kun sen tekee –
Eläin.
Eläin? (EPEV 263)

Teoksen loppupuolella käy ilmi, että peikkoyhteisö on ryhtynyt kokoamaan armeijaa ja puolustaa omalajisiaan aseilla ihmistä vastaan. Peikkojen toiminta muuttuu viimeistään aseiden käsittelyn myötä ihmisiä uhkaavaksi. Vaikka peikosta tehdään älykästä subjektia ja intentionaalista toimijaa koko teoksen ajan, sana ”eläin” saa vasta aseiden käsittelyn myötä peräänsä kysymysmerkin. Sanan sisältö kyseenalaistuu ja eläin muuttuu subjektittomasta massasta yksilöllisten toimijoiden joukoksi. Toimijuus tunnustetaan siten lopullisesti vasta silloin, kun peikko uhkaa ihmistä väkivallalla eli ihmiselle ominaisella toiminnalla. Tulkintaa puoltaa eräs teoksessa käytävä keskustelu:

Nainen tuskastuu, tämä menee nyt sivuraiteille. ”En mä sitä tarkoita. Vaan sitä, että me ei tunnusteta simpanssia ihmiseksi ennen kuin se nousee kappinaan.” (EPEV 218)

Kommentti on hämmentävä. Miksi simpanssia pitäisikään tunnustaa ihmiseksi? Tarve tunnustaa ei-inhimillinen eläin inhimilliseksi kertoo ihmislajin kyvyttömyydestä tunnustaa toislajisten arvokkuutta sellaisinaan, ei-inhimillisinä ja aisteiltaan toisenlaisina eläiminä. Peikkojen järjestäytyminen armeijaksi saattaa tuntua turhalta eläimen toimijuuden alleviivaamiselta. Toisaalta korostus on tarpeellinen, sillä peikot muuttuvat lajina yksilöiden yhteisöksi lukijan silmissä vasta, kun se kokoaa armeijaa. Peikkolaji rinnastuu ihmislajiin ja konkretisoituu toimijoiden joukoksi vasta tässä vaiheessa siitäkin huolimatta, että Mikaelin kotona elävä peikkoyksilö on muuttunut subjektiksi jo aikaisemmin:

”Mitä mä oikein teen sun kanssa, Pessi?” huokaan ja kestää monta kymmentä sekuntia, ennen kuin tajuan antaneeni sille nimen. (EPEV 59)

Peikon nimeäminen Pessiksi korostaa peikon yksilöllisyyttä, sillä villieläimiä ei yksilöidä. Lemmikeille sen sijaan annetaan nimi. Ihmisen määritelmät peikosta ovat osoittautuneet hyödyttömiksi aiemmin tarinassa, eikä Mikaelin suhde peikkoon ole enää perinteinen lajirajoja korostava ihmisen ja eläimen suhde. Nimeämällä peikon Pessiksi Mikael saa määriteltä peikon edes jollakin tavalla. Toisaalta nimi Pessi on peikolle hyvin ilmeinen ja korostaa Mikaelin avuttomuutta: Mikaelin aiemmin löytämät paikkolajin määritelmät eivät ole auttaneet Mikaelia peikon ymmärtämisessä ja hoitamisessa, ja Mikael on avuton tuntemattoman ei-inhimillisen edessä. Antamalla peikolle ilmeisen nimen Pessi hän käyttää valtaa ja sovittelee peikkoa muottiin, joka on hänelle ennestään tuttu. Toisaalta peikon subjektiviteettia korostaa nimeämisen lisäksi se, että Pessi-peikolla ei ole pelkästään peikkolajille tyypillisesti heijastettuja ominaisuuksia, ilkeyttä tai pahuutta. Peikko on romaanissa sekä eläimellinen saalistaja että hellä ja tarvitseva subjekti. Se on samanaikaisesti sekä hyvä että paha – aivan kuten ihminenkin. Peikon monipuolisuus erottaa tutkimusaineistoni perinteisestä eläinfantasiasta, jossa eläimillä on tyypillisesti vain ihmisten niihin heijastamia kliseisiä ominaisuuksia (Laakso 2011, 239).

Toimijuus mielletään yleensä asiaksi, joka vaatii intentiota eli tavoitteellisuutta. Tämän ajatusmallin mukaan toimintaan täytyy vaikuttaa tavoitteellisesti, jotta voi olla toimija. Toimijuus voidaan nähdä toisinkin. Donna Harawayn eläinfilosofia sopii paitsi aiemmin esittelemääni hierarkian purkamiseen ja metamorfoottiseen ei-inhimillisen ja inhimillisen yhdistymiseen, myös toimijuuden tarkasteluun. Ihmiskehossa runsaana elävät, toislajisten kanssa yhteiset elävät ainesosat ovat vaikuttamassa lopputulokseen ilman intentiota. Ihmiskeho ei lopulta olisi samanlainen ilman näitä kaikkia toimijoita. Harawayn mukaan toimija on sellainen, jolla on vaikutusta – oli sillä sitten intentiota tai ei. (Haraway 2008, 3–4.) Siinä missä *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa korostetaan peikkoyhteisön toiminnan intentionaalisuutta armeijan kokoamisella, on *Enkelten verta* -teoksessa mehiläisten toimijuus myös ei-intentionaalista. Mehiläisten joukkokatoaminen on johtanut koko maailmaa koskettavaan katastrofiin:

Maailman entisen johtavan viljanviejän sato menee oman kansan suuhun, ja kauppatase on sukeltanut tyrmistyttävästi. Kansainvälisestä luottokelpoisuudesta ei ole jäljellä kuin rippeet. Ruoan hinnan noustessa inflaatio laukkaa. [...]

Huhutaan, että Yhdysvallat aikoo muuttaa vankeusrangaistukset työvelvollisuudeksi hedelmäviljelmillä. [...] Katselen lumoutuneena ihmisten tehotonta puuhastelua. Yksi vaivainen mehiläisyhdyskunta pölyttää kolmisen miljoonaa kukkaa päivässä. [...] (EV 12–14)

Mehiläisen ei-intentionaalinen toimijuus ja sen välttämättömyys ihmiselle tuodaan lukijan tietoisuuteen heti teoksen alussa. Mehiläisen toiminta mahdollistaa ihmisen viljelmät ja merkittävän osan ruokatuotannosta. Sen äkillinen toimijuuden loppuminen on johtanut teoksessa talouden ehdoilla rakennetun yhteiskuntarakenteen romahtamiseen. Jane Bennet puhuu artikkelissaan ”Political Ecologies” kanssatoimijoista. Hän kuvaa sitä, miten Darwin huomasi matoja tarkkaillessaan niiden pakenevan valoa. Näin ei kuitenkaan tapahdu, mikäli madon huomio on suunnattu muualle ja jokin toiminta on kesken. Darwin päätyi kutsumaan tätä älykkääksi improvisaatioksi, joka kumoaa ei-inhimillisiin eläimiin usein liitettävän pelkän vaiston varassa tapahtuvan toiminnan. Huomion suuntaaminen taas on mahdollista vain silloin, kun olennolla on myös mieli. Saman tutkimuksen yhteydessä Darwin on todennut matojen toimijuuden maaperän muokkaajana välttämättömäksi mo-

nille ihmislajin hankkeille. Niiden ei-intentionaalisen toimijuus on siten ihmislajille välttämätöntä. (Bennet 2010, 94–97.) Mehiläisten ei-intentionaalinen toimijuus on samalla tavoin välttämätöntä ihmislajin selviytymiselle. Toisaalta ihmisellä ei ole pääsyä siihen, onko mehiläisen toiminta intentionaalista vai ei-intentionaalista. Mehiläisen toiminnan perusteet ja mahdollinen intentio eivät ole aukotta ihmisen tiedossa, mikä tuodaan esille myös teoksessa:

Jokainen mehiläishoitaja tietää, että vaikka mehiläisyhdyskuntia sijoitettaisiin vieretysten niin, että oviaukkojen välillä on vain senttejä, mehiläinen palaa erehtymättä aina omaan pesäänsä. Lähietäisyydellä kysymys voi olla oman yhdyskunnan ominaishajusta, mutta koko pesä voidaan siirtää kilometrien päähän – kuten usein kaupallisessa pölytysteollisuudessa tapahtuu – ja mehiläiset kartoittavat uuden seudun salamannopeasti ja palaavat medenkeruureissuiltaan juuri omaan porukkaansa aivan yhtä luontevasti, vaikka koko ympäristö on muuttunut edellispäivästä dramaattisesti. (EV 115)

Teoksessa kerrotaan myöhemmin, kuinka Orvo pitää kuollutta mehiläiskuningatarta kädessään ja pohtii sen ominaisuuksia:

Miten hieno olento se onkaan.
Meihin verrattuna ylivoimainen. [...]
Mehiläiset aistivat valoa ja värejä paljon laajemmalla spektrillä kuin me. Niiden silmäjärjestelmä ei ainoastaan koko ajan vastaanota ja tulkitse valaistusolosuhteita, värejä ja auringon asemaa, vaan silmissä on myös karvoja, jotka määrittelevät tuulen suuntaa ja voimakkuutta. Sillä on kompassin ja gyroskoopin lisäksi GPS-paikannin ja ruoanhakututka: verkkosilmä koostuu tuhansista osasilmistä, joihin osuvasta optisesta virrasta mehiläinen seuloo ympäristön rakenteita ja mittaa datan avulla tarkasti mesikasvien etäisyyksiä pesästä. (EV 241)

Kuten teoksen loppuhuomautuksessa kerrotaan, mehiläistä koskevat tiedot perustuvat tosiasioiden. Mehiläisellä todella on yllä olevissa asioissa ihmiseen verrattuna täysin ylivoimaiset kyvyt. Ihmisellä ei ole pääsyä mehiläisen toimintaa ohjaaviin perusteisiin, sillä se on rakentanut käsityksensä toimijuudesta omien toimintaa ohjaavien kykyjensä ja aistiensa perusteella.

Orvo ei anna mehiläisille nimiä, kuten Mikael antoi peikolle. Sen sijaan hän puhuu mehiläisille poikansa Eeron kuoleman jälkeen:

Kuulen ääneni sanovan, että ei tarvitse mitenkään hätääntyä, ihan tiedoksi vain, mutta poikani Eero ei sitten enää tule hoitamaan teitä, hän on poistunut keskuudestamme. Huomioikaa ystävällisesti tämä informaatio, ja suokaa anteeksi etten kertonut aiemmin, mutta olen tullut vasta viime aikoina tietoiseksi siitä, että tällainen ilmoitusasia kuuluu tapoihin.

Pesä, tuo puinen laatikko, on se jota puhuttelen, se on eläin jota sanoillani rapsutan, se on jumala jota lepyttelen. Jossain olennon uumenissa on sen sydän tai kohtu, kuningatar, mutta äly on jakautunut pieniksi suriseviksi soluiksi. (EV 149)

Orvo puhuttelee mehiläisiä yksilöinä, mutta hänen ajatuksensa tuovat esiin, kuinka vasta kokonainen mehiläisyhdyskunta tekee mehiläisistä kokonaisen. Kuningatar toimii eläimen sydämenä tai kohtuna, ja äly on jakautunut soluiksi yksittäisissä työmehiläisissä. Kokonainen mehiläisyhdyskunta on siten älyllinen ja yksi subjekti. Myöhemmin Orvo kirjoittaa mehiläisistä Eeron blogiin, jossa mehiläisten toimijuus yhdyskuntana tulee edelleen selvästi esiin:

Mehiläisten viisaus on superorganismien viisautta. En minäkään sure yksittäisiä kuolleita solujani, jotka joka päivä hieroutuvat irti ihostani, jotka lähtevät liikkeelle suolistoni seinästä, poistuvat tehtävänsä tehtyään elämän suureen kiertokulkuun. Tärkeämpää on se, että organismi säilyy, kokonaisuus. Pesä, heimo, kansakunta. Ekosysteemi. (EV 266)

Timothy Morton puhuu filosofiassaan eräänlaisesta verkosta, kaiken olevaisen yhteydestä, josta hän käyttää nimitystä mesh. Käsitteen voi suomentaa esimerkiksi sanalla harsosto (ks. Lummaa 2013, 26). Mortonin mukaan kaikki elävä ja ei-elävä ovat yhteydessä toisiinsa, eikä asioilla ole alkua, loppua tai keskustaa. Kaikki olevainen kehittyy ympäristön ja koko harsoston toimijoiden ehdoilla. Ihmiselle on erityisen hankalaa mieltää harsostoa, jossa mikään tai kukaan ei ole edessä tai takana, sillä se asettaa ihmisen etuoikeutetun aseman kyseenalaiseksi. Mortonin mukaan ekologinen kriisi on kuitenkin tehnyt ihmiset tietoisemmiksi kaiken olevaisen yhteydestä ja riippuvuudesta toistensa kanssa. (Morton 2010, 28–30.)

Yllä oleva lainaus Orvon kirjoituksesta sopii Mortonin harsostojatteluun. Mehiläisyhdyskunnalla on kokonaisena olentona ”superorganismien viisautta”, ja ihmisen keho osallistuu ”elämän suureen kiertokulkuun”. Orvon ajatus liikkuu pienestä harsoston osasta suurempaan, soluista ekosysteemiin. Teoksessa Orvo löytää kuolleen kuningatar-mehiläisen avulla aukon, josta pääsee Toiselle Puolelle. Toinen Puoli on paikka tulevaisuudessa, eräänlainen rinnakkaismaailma, johon mehiläisillä on pääsy jo tänään, ja johon ne ovat paenneet. Ympäristö on topografisesti tämän puolen kaltainen, esimerkiksi lähistöllä oleva järvi on edelleen samassa paikassa. Mehiläiset surisevat virkeinä ilmassa, ja luonto on vehreää. Ihmislajia Toisella Puolella ei kuitenkaan ole. Sen sijaan ihmisen jälki näkyy luonnossa:

Järvelle johtaa rivi palmuja. Tai oikeammin kaksi riviä. Taatelipalmuja. [...] Yhtäkkiä muisto puhuu. Minä istuin tällä kielekkeellä, kun olimme Pupan kanssa retkellä, ja Pupa oli ottanut meille evääksi kuivattuja taateleita. [...] hampaisiin aina muka yllätyksinä osuvat kivet syljeksimme kummallekin puolelle polun vartta matkalla rantaan ja sieltä takaisin. [...] Minä vein Eeron täsmälleen samanlaisille retkille. [...] Tässä maailmassa on kytkös omaani. Olen ollut osana sen nykyistä tilaa, ja niin ovat olleet myös Pupa ja Eero. [...] Ehkä tämän paikan ”nyt” on parisataa vuotta omaa aikaani myöhemmin. Ilmasto voisi olla dramaattisesti toisenlainen, sellainen joka mahdollistaa nämä Välimeren alueen kasvit. Ilman ihmistäkin ilmasto voi muuttua. Ihmisen jälkeenkä. Sillä täällä ei ole ihmistä, sen tunnen ja tiedän hätkähdyttävällä varmuudella. (EV 116–120)

Ihmisen ja luonnon harsosto konkretisoituu Orvon havainnoissa. Pupa ja Orvo ovat Orvon lapsuudessa tehneet retkiä lähistöllä olevan järven rantaan ja syljeskelleet taateleiden kiviä polun varteen. Kivistä on kasvanut palmuja, jotka ovat täysikasvuisia Toisella Puolella. Ihmisen toiminta, pieni ja merkityksettömältä tuntuva kiven sylkäiseminen, on siten vaikuttanut ympäristöön merkittävästi. Harsoston päättymätön sykli ilman alkua ja loppua toteutuu luonnon monimuotoisuudessa, ympäristön uusissa kasvilajikkeissa, sekä ihmislajin sukupolvien verkostossa: Pupa, Orvo ja Eero ovat kolmen sukupolven voimin vaikuttaneet ympäristöön. Ihminen, kasvit, perintö ja perinteet ovat osa harsostoa, jossa kaikki olevainen on yhteydessä toisiinsa. Pieni tapahtuma, kuten isoisoisän pienelle Eerolle esittelemä lihakarjan tuotantolaitos saa aikaan liikkeen harsostossa, jonka lopputuloksena Eero toimii radikaalissa eläinaktivistijärjestössä.

Harsoston päättymättömyyden lisäksi Orvon ajatukset tuovat esiin Mortonin tarkoittaman harsoston keskipisteettömyyden. Toisella Puolella ei ole ihmistä, Orvo tietää tämän ”hätkähdyttävällä varmuudella”. Kaiken olevaisen keskipisteeksi miellettyä ihmistä ei ole, mutta tästä huolimatta muu ympäristö jatkaa muuttumistaan. Orvo toteaa, että ”ilman ihmistäkin ilmasto voi muuttua. Ihmisen jälkeenkin”. Vaikka ihmisen – kenties vastuutonta – toimijuutta ei enää ole, ovat harsoston muut toimijat jatkaneet elämänsä. Ne eivät ole jääneet suremaan yhtä menetettyä harsoston solua, joka on jo tehnyt tehtävänsä ja poistunut elämän suureen kiertokulkuun.

Harsosto on monimutkainen tapahtumien sarja, jossa olosuhteet ovat sekä pakottavia että rajoittavia, ja johon kaikki ovat osallisina. Harsostoon kuuluvat myös siinä olevat reiät, joissa voi pujotella. Mortonin mukaan harsostossa olevat reiät ”voivat olla hyvänlaatuisia, joiden kautta voimme nähdä vilaukselta universumin”. (Morton 2010, 28, 31.) *Enkelten verta* -teoksessa Orvo pujottelee harsostossa olevasta reiästä hyvin konkreettisesti. Hänen on mahdollista nähdä aukko ja siirtyä Toiselle Puolelle vain silloin, kun kuollut mehiläiskuningatar koskee hänen ihoonsa tai on ainakin hyvin lähellä sitä. Sama toistuu Eeron tapauksessa, mutta hyvin toisella tavalla. Orvo on laittanut kuolleen poikansa suuhun kuolleen kuningattaren, mikä johtaa Eeron siirtymiseen Toiselle Puolelle kuolemansa jälkeen. Orvo pohtii teoksessa miten mehiläinen mahdollistaa siirtymät maailmojen ja ajan välillä:

Voisiko mehiläisen itselleen hankkima kyky tarttua myös ihmiseen, tuottaen jonkinlaisen... havaintomaailman laajennuksen? Jota ihminenkin voi, kun olosuhteet ovat täsmälleen oikeat, käyttää? (EV 234)

Harsosto pakottaa tiedostamaan, että mikään ei ole kokonaista sinänsä. Morton käyttää asiasta ilmaisua ”less is more”, jossa kahden olevaisen yhteys muodostaa yhden ykseyden. Siten harsoston tiedostaminen yhtäältä lisää tietoisuutta eri toimijoiden määrästä ja toisaalta koko maailma kutistuu. Kaikki on vähemmän itsenäistä ja kokonaista kuin luulimme (mt. 36.) Tämä tarkoittaa identiteetin ja ykseyden kyseenalaistumista, jonka tilalle tulee *Enkelten verta* -teoksessa kuolleen mehiläisen sekä joko kuolleen tai elävän ihmiskehon muodostama ykseys.

Materiaalinen ekokritiikki suuntaa tarkastelua ei-inhimillisten toimijoiden representaatiosta siihen, miten ei-inhimillinen kirjoittaa kirjallisuutta (Sandilands 2014, 157). Huomio ei siten keskity siihen, miten ei-inhimillinen *kirjoittuu* kirjallisuuteen, vaan miten se *kirjoittaa* kirjallisuutta. Tällöin ei-inhimillisen ei-intentionaalinen toimijuus on konkreettisesti vaikuttamassa siitä tehtävään tekstiin inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteisenä prosessina. Catriona Sandilands keskittyy artikkelissaan erityisesti mehiläisiä koskevaan toimijuuteen. Hän viittaa Derridaan ja väittää, että myös mehiläisellä on mahdollisuus kommunikoida ja vastata ihmisen toimintaan. Mehiläisillä on hallussaan potentiaalinen valta osallistua ympäristöpolitiikkaan vähintäänkin tasa-arvoisena toimijana ihmisen kanssa. CCD (Colony Collapse Disorder) eli mehiläiskato on konkretisoinut mehiläisen toimijuuden tärkeyden myös ihmisen selviytymiselle, sillä merkittävä osa ruokatuotannostamme on sidottu mehiläisten toimijuuteen pölyttäjinä. Mehiläiset eivät siten ole poliittisessa toiminnassa pelkästään objekteja, vaan osallistujia ja subjekteja. Mehiläisyhdyskunta paitsi vastaa ihmisen toimintaan, myös kommunikoi monipuolisesti yhdyskunnan sisällä. Biologit ovat todenneet, että etsiessään uutta pesää mehiläisyhdyskunta lähettää useita satoja mehiläisiä etsimään sopivaa pesäpaikkaa. Palatessaan yhdyskuntaan mehiläiset kommunikoiivat löydöksistään yhdyskunnalle tanssin avulla. Tanssi antaa tietoa, johon muut yhdyskunnan jäsenet reagoivat. Päätös uuden pesäpaikan sijainnista tehdään tanssin antaman tiedon avulla. (Sandilands 2014, 159–162.) *Enkelten verta* -teoksessa mehiläisten tanssista ei kerrota biologisena ilmiönä, mutta tanssi kirjoittaa tekstiä:

Ja kaiken yllä, hilpeänä ja ahkerana, näkymätöntä tahtipuikkoa heiluttavana, tanssii sisko mehiläinen. (EV 15)

Linkit ja viitteet muodostavat pian mutkikkaan, päättymättömän labyrintin, jossa suunnistan, tanssin ja pyörähtelen. En laita kirjanmerkkejä, en tee muistiinpanoja. (EV 103)

”Tanssitaanko?”

”Tanssitaan, isi.”

Niin minä tallustin ympyröitä, kädet kainaloihin taivutettuina siipinä, värisytin siipiäni, keikuin ja hypähtelin, ja Eero juoksi omia keinahtelevia ratojaan minua matkien.

Katso isä kuinka mä tanssin.

Ja minä tietäväisenä toistin liikkeet, opastin häntä kohti metisiä Höyhensaaria, kohti auringonlaskun hunajaa, unen suloisia tuoksuvia kukkaniittyjä. (EV 134)

Tanssi kirjoittaa tekstiä paitsi mehiläisen myös ihmisen toimintaa kuvattaessa. Orvo tutkii mehiläisistä kirjoitettua tietoa ja taruja internetistä, ja hänen tiedonhakunsa on pyörähtelyä, suunnistamista ja tanssia. Tanssin merkitys kommunikaation ja kielen muotona korostuu sillä, että Orvo ei tee ihmisen kieleen perustuvia kirjanmerkkejä tai muistiinpanoja. Viimeisessä lainauksessa mehiläisen ja ihmisen tanssi vertautuvat tiedon, tunteen ja kommunikaation muotona, jossa Orvo opastaa tanssillaan Eeroa sopivan pesäpaikan sijaan kohti metisiä Höyhensaaria.

Mehiläisten tanssi kirjoittaa tekstiä sisällön lisäksi muillakin tavoin. Ensimmäisessä lainauksessa mehiläistä kuvataan siskoksi, joka viittaa hierarkkisen alemmuuden sijaan tasavertaiseen toimijaan. Sisko kuitenkin heiluttaa ”näkyvätöntä tahtipuikkoa” ja antaa siten toiminnalle rytmin, joskin näkymättömästi ja huomaamattomasti. Kahden viimeisen lainauksen virkkeet sisältävät paljon pilkkuja, mikä tuo tekstiin aaltoilevan ja ikään kuin samaa pompahtelevaa liikerataa toistavan rytmin. Tekstin rytmi tukee siten tekstin sisältöä: hypähtelyä, pyörähtelyä, keikkumista ja värinää, mikä taas on yhtä mehiläisten pomppivan ja pyörivän liikkeen kanssa. Mehiläisten tanssi ja liike kirjoittavat siten tekstin sisältöä ja luovat myös sen rytmin.

Ei-inhimillisten tutkiminen on haasteellista, eikä vähiten siksi, että ihmisellä ei ole koskaan täydellistä pääsyä ei-inhimillisten kokemusmaailmaan. Lisäksi tutkiminen ja tulosten raportointi tapahtuu inhimillisellä kielellä, joka kuitenkin materiaalisessa ekokritiikissä ja objektorientoituneessa ontologiassa nähdään luontokulttuurisena elementtinä. Ei-inhimillisen voidaan siten nähdä vaikuttavan siitä käytettävään kieleen ja kielellistämiseen. Objektorientoitunut ontologia on yksi vastaus antroposentrismen ylivoimaisiin ongelmiin, sillä se pyrkii tarkastelemaan ei-inhimillisiä itseriittoisina objekteina, ei pelkkinä alustoina inhimillisille merkityksille. Inhimillinen kieli pitää sisällään asioiden ja olentojen välisiä suhteita, hierarkioita ja valtaa. Asioiden ja olioiden välisistä valtasuhteista voi pyrkiä eroon kuvaamalla niitä listoina. Olentojen ja asioiden listaaminen tuo esiin objektien ja toimijoiden monimuotoisuuden. Listan tekeminen tai lukeminen ei niinkään tuo esiin objektien suhteita, vaan auttaa huomaamaan niiden pelkän olemassaolon

merkityksen, sillä listaan ei voi kirjoittaa ylempää tai alemmaa. (Bogost 2012, 38–40.)

Enkelten verta -teoksessa Eeron blogista löytyy seuraava lista:

Elävältä murskatut ”ylimääräiset” kukonpojat / kukonpojat jotka tapetaan muovisäkkeihin tukahduttamalla / kanojen nokan leikkaus sterilointimilla välineillä / nälkään kuolevat kanat epäonnistuneen nokkaleikkauksen jälkeen / ahtaus, jossa ei pysty edes levittämään siipiä / sairaiden yksilöiden hoitamattomuus säästösyistä / kuolleet ja kuolevat yksilöt, jotka lojuvat päivä tai viikkoja elävien seassa / virtsan kyllästämisen ilman aiheuttamat keuhkosairaudet / liiallisen munantuotannon aiheuttama luukato / verkkolattian vammauttamat jalat / puuduttamatta nupoutettavat vasikat / ilman kivunlievitystä ja lääkäreitä kastroidtavat porsaas / verkkoseinien paljaaksi hankaama tulehtunut nahka / sairaiden yksilöiden hoitamatta jättäminen / teurastamokuljetuksissa janoon, kuumuuteen tai pakkaseen kuolevat yksilöt / elävänä kiehuvaan veteen upottaminen / epäonnistunut tainnuttaminen ennen teurastusta / turpakykyet / länkikykyet / liikkumattomuuteen pakkottavat karsinat / koko sukukypsyytensä ajan raskaustilassa pidetyt siat / poikasten erottaminen emoista jotta uusi raskaus saataisiin aikaan mahdollisimman nopeasti / eläimille syötettävä, kasvua nopeuttava teurastamoista hankittu veri plasma / tilanahtaudesta johtuva sikojen häntien puuduttamaton typistys / omissa ulosteissa seisominen / useita päiviä kadonnan vasikansa perään huutavat emot. (EV 77–78)

Listassa esiintyvät objektit tunkevat lukijan tietoisuuteen vailla selityksiä tai suhteita, raakoina kuvina, olemassa olevina objekteina. Listan pituus korostaa sen välittämää viestiä. Eläinten oloista ja elämästä kertovat todelliset objektit on riisuttu kielen valtasuhteista ja selityksistä, aivan kuten objektit vaativatkin. Jäljelle jää objekteissa itsessään oleva voima ja toimijuus. Tuotantoeläimet ja niiden todellinen elämä kirjoittavat tekstiä, ja selitysten puuttuminen antaa tilaa objekteille itselleen.

Donna Haraway puhuu myös tulemisesta eläimen kanssa (*becoming with*). Hänen mukaansa erilaiset olennot tulevat siksi, mitä ovat toistensa kanssa. Tähän liittyvät esimerkiksi fyysinen kontakti ja materiaalisemioottiset merkitykset (Haraway 2008, 22). Tulemisen eläimen kanssa voi katsoa viittaavan yhtäältä ihmisen ikaikaiseen inhimillisyyden määrittelyperinteeseen, joka vaatii eron tekemistä ei-inhimilliseen. Ihminen ei voi siten tulla ihmiseksi ilman eläintä. Toisaalta tulemisen voi katsoa viittaavan harsostoon, jossa identiteetin kyseenalaistuvat ja inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteydestä muodostuu uusi objekti. Esimerkiksi *Enkelten verta* -teoksessa Orvon ja mehiläisen yhdistyminen –

eräänlainen tuleminen – mahdollisesti liikkumisen maailmojen välillä. Samaan aikaan *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa Pessistä tulee vähemmän eläin Mikaelin kanssa ja myös Mikael muuttuu eläimellisemmäksi. Teoksessa ei siten liikuteta inhimillisen ja ei-inhimillisen välistä rajaa pelkästään korostamalla peikon inhimillisiä ominaisuuksia, vaan myös korostamalla ihmisen ei-inhimillisiä ominaisuuksia. Tällöin on kyse ihmisen ja eläimen välisistä samuuksista.

3.2 Samuudet ja toiseuden ongelma

Ennen päivänlaskua ei voi
milloinkaan elää päällä maan.
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Toiseudet pysyvät toiseuksina rajoja korostavassa valossa. Vasta päivänlasku tuo hämärän ja kyseenalaistaa rajat. Ennen päivänlaskua toiseutta ei voida nähdä toisin, ennen päivänlaskua eläin ei voi olla muuta kuin vain eläin.

Länsimaisen filosofian vaikutusvaltaisoin käsitys luonnosta on dualistinen, sillä käsitys perustuu erillisyyteen ja vastakohtaisuuteen: luonto on kulttuurin ja inhimillisyyden vastakohta. Kyse on vallankäytöstä, jossa luonto nähdään haltuunotettavana, hyväksikäytettävänä ja kontrolloitavana kohteena. Ihmiskunnan historiassa luonto ja feminiinisyys on pitkään yhdistetty toisiinsa, ja tätä on tutkittu esimerkiksi ekofeminismin parissa. Maskuliinisista lähtökohdista katsottuna feminiinisydessä on ajateltu olevan jotakin käsittämätöntä ja siksi pelottavaa ja haltuunotettavaa. Vallankäyttö tulee esiin *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa Palomitan ajatuksissa:

Me olemme niitä, jotka emme itse ymmärrä omaa parastamme, me olemme niitä joiden on tiedettävä paikkamme tai muuten maailma tuhoutuu.
Me olemme laimennettuja ihmisiä.
Miehillä ei ole sukupuolta. Vain naisilla on. (EPEV 219)

Maskuliinisuus ja feminiinisyys, sekä kulttuuri ja luonto voidaan nähdä dualistisina pareina, jotka rinnastuvat toisiinsa. Molemmissa pareissa on toimijaksi ja toiminnan koh-

teeksi mielletty osapuoli. (Ks. esim. Melkas 2008, 141–142.) Palomita on alistettu, valjaisiin puettu ja eläimen kaltainen hahmo, jolla ei ole Filippiineiltä tulleen maahanmuuttajana edes yhteistä kieltä ympärillä olevien ihmisten kanssa. Alistettu asema kuuluu Palomitan ajatuksista: Palomita kuvailee aluksi itseään tavalla, jolla perheen koiraa voitaisiin kuvata. Hänen on tiedettävä paikkansa perheen hierarkiassa. Nainen rinnastuu Palomitan ajatuksissa eläimeen paitsi yhteisen kielen puuttumisen myös toiminnan rajoittamisen vuoksi. Naisen ja eläimen toimintaa muokataan sillä perusteella, että he eivät ymmärrä omaa parastaan. Palomita jatkaa puhumalla naisista laimennettuina ihmisinä. Vertaus tuo esiin sekä eläimen ja ihmisen välisen rajan että naisen ja miehen välisen rajan. Nainen on määritelty alempiarvoiseksi toiseudeksi, koska nainen ei ole mies eikä valtaa pitävän miehen kaltainen. Eläin on määritelty ihmiseen nähden alempiarvoiseksi toiseudeksi samalla perusteella: se ei ole ihminen eikä valtaapitävän inhimillisen eläimen kaltainen. Ekofeminiismissä voidaankin tarkastella naisten alistamista tukevia sosiaalisia käsityksiä samoina, joilla ympäristön väärinkäyttö oikeutetaan. Kyse on toiseudesta ja erillisyydestä, johon sekä nainen että luonto on asetettu. (vrt. Ihonen 2011, 216; Lahtinen & Lehtimäki 2008, 21). Erityisen kiinnostavana pidän Palomitan kohtalokasta ajatusta ”tai muuten maailma tuhoutuu”. Valtaapitävät perustelevat usein erilaisia dualistisia pareja, kuten ihmisen ja eläimen välistä hierarkiaa, naisen alistettua asemaa sekä heteroseksuaalisuutta eräänlaisena maailman tai luonnon järjestyksenä, jonka sortuminen olisi kohtalokasta. Usein jää kuitenkin näyttämättä toteen, miksi hierarkian sortuminen olisi kohtalokasta pelkkien valtanpitäjien sijasta kaikille olevaisille.

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksessa inhimillisen ja ei-inhimillisen välistä dualismia puretaan. Samalla kun peikosta tehdään eläimenä inhimillistä, ihmisen eläimellisyys korostuu. Erityisen voimakkaasti teoksessa korostuvat ihmisen vietit, vaistot ja aistit. Mikael viehättyy peikon ominaishajusta, joka myös tarttuu Mikaeliin. Tämä taas nostaa sekä Ecken että tohtori Spidermanin seksuaalista halua Mikaelia kohtaan. Ecke menee salaa Mikaelin asuntoon ja haistaa peikosta Mikaeliin tarttuneen huumaavan haju:

Olen elukka. [...]

tajuun, että huoneistossa on vahva mausteinen metsän haju, samanlainen huumaava tuoksu kuin mikä välillä leijailee Enkelin ympärillä. Enkelin after shave? (EPEV 242)

Tohtori Spiderman yhdistää miellyttävän Mikaelista leijailevan tuoksun metsäntuoksuun ja peikkoon juodessaan giniä:

Pessi. Melkein katson viereeni lattialle, mitä se täällä tekee, onko se juuri loikkaamassa syliini? Ja samassa ymmärrän ja poskeni punehtuvat. Giniä. Metsän tuoksua. katajanmarjaa ja Calvin Kleinia. Miten tehokas ja assosiatiiivinen onkaan ihmisen hajumuisti. (EPEV 258)

Hajuaisti mielletään yleisesti eläimelliseksi aistiksi, eikä sen voimaa tunnusteta ihmisen toiminnan suuntaajana ainakaan arki ajattelussa. Ihmisen ominaishaju vaikuttaa kuitenkin parinmuodostukseen, ja esimerkiksi lähellä ovulaatiota olevat naiset keräävät heteromiesten huomion hajunsa vuoksi. Näin väittää Markus J. Rantala, joka on väitellyt luonnonvalinnan vaikutuksista ihmisen seksuaalikäyttäytymiseen Turun yliopistossa. Hänen mukaansa ihmistä tulee tutkia kuin mitä tahansa eläintä, sillä kaiken takana on luonnonvalinta. (Ks. Miettunen 2014.) Ihmisen seksuaalivietin voima tuodaan esille romaanissa. Vietti yhdistyy hajujen lisäksi saalistamiseen ja metsästämiseen, joita pidetään lähinnä eläimellisinä toimintoina. Martes kiinnostuu entisestä rakastajastaan Mikaelista uudelleen, kun tämä ei enää olekaan jatkuvasti Martesin saatavilla. Mikael totesi teoksen alussa peikon olevan kauneinta mitä hän on nähnyt ja haluavansa heti peikon itselleen. Mikael muuttuu itse kauniiksi saaliseläimeksi Ecken silmissä:

Vielä kolmikymppisenä miehellä on seitsemäntoistavuotiaan kerubin kasvot ja päätä ympäröi kullankävyinen kiharapilvi, jossa ei ole ohimolahdekkeista tietoakaan.

Vatsaa viiltää. Siitä asti kun näin Enkelin ensimmäistä kertaa olen tiennyt että haluan sen. (EPEV 84)

Ecke jatkaa saalistustaan ja ihmisen rooli sekä metsästäjänä että saaliseläimenä korostuu edelleen. Saalistaminen yhdistyy seksuaaliviettiin:

Enkelin silmät iskevät kiinnostuksen tulta. Hymyilen.
[...]

Hän nielaisee ja samalla tarttuu syöttiin, syöttiin jolla voin saada kahtakin eri saalista. Ja niistä kahdesta uteliaisuuden tyydyttäminen on melkein yhtä hauskaa kuin himon. (EPEV 87)

Seksuaalivietin voima korostuu Mikaelin ja peikon suhteen syventyessä. Mikaelin halu peikkoa kohtaan edustaa teoksessa seksuaalitabu, ja Mikaelin on käännyttävä ihmisen puoleen vietin tyydyttämiseksi. Osat vaihtuvat ja Ecke muuttuu metsästettäväksi:

Hän tuuppaa oven takanaan melkein kiinni ja samalla hän kiskaisee minut itseään vasten liikkeellä, jossa on niin tappava määrä himoa ja nälkää että päässä keinahtaa ja jalat katoavat polvista alaspäin. [...] Hän painaa oven varovasti kiinni ja nojaa siihen raskaasti hengittäen, katsellen minua kulmakarvojensa alta kuin saaliseläintä, [...] (EPEV 166)

Vaikka ihminen tuntee romaanissa seksuaalista halua eläintä kohtaan, tarina ei kuvota lukijaa. Eläimen ja ihmisen välinen suhde on teoksessa ainut vastavuoroisuuteen perustuva ja lämminhenkinen suhde, sillä ihmisten väliset suhteet ovat teoksessa lähinnä pelkkiä hyötysuhteita (Heinonen 2003). Halutessaan, kaivatessaan tai saalistaessaan toisiaan ihmiset pyrkivät tarinassa aina hyötymään toisistaan joko yksityiselämässä tai työssä. Ihmisten hyötynäkökulmiin perustuvat suhteet purkavat eläimen ja ihmisen välistä dualismia, sillä suhde eläimeen näyttäytyy puhtaana, hyvyyttä edustavana ja tavoiteltavana – aivan toisenlaisena kuin ihmisten väliset suhteet. Ihmisten viettien, vaistojen ja aistien korostaminen purkaa ihmisen ja eläimen välistä rajapintaa. Sekä ei-inhimilliset että inhimilliset eläimet ovat teoksessa haistavia, haluavia, saalistavia ja saalistettuja olentoja.

Monet näkevät eläimen inhimillistämisen antroposentrisminä, mutta sen voidaan myös katsoa antavan eläimelle äänen inhimillisessä keskustelussa ja tuovan siihen ekosentrisiä näkökulmia (Melkas 2011, 128). Oman näkemykseni mukaan ei-inhimillisen eläimen toimintaa ei kuitenkaan ole tarpeen inhimillistää, sillä sitä voi ymmärtää muutenkin. Kyky ymmärtää toislajisten tunteita, kuten kipua, hätää tai kiintymystä, perustuu suhteeseen ja samankaltaisuuteen, ei täydelliseen samuuteen (Sepänmaa 2009, 224). Hätä ja pyytäminen tulevat esiin peikon ja Mikaelin välillä, kun Mikael yrittää palauttaa peikkoa sen luonnolliseen ympäristöön vastoin peikon tahtoa. Peikon vastaus Mikaelin yritykseen on hyvin selvä:

Pessi riippuu kaikilla neljällä raajallaan jalassani ja katsoo ylös suoraan kasvoihini niin intensiivisesti että se on kuin lyönti. Se päästää kurkustaan pientä naukuvaa ääntä. Se tärisee niin voimakkaasti että minä huojun resonanssista. (EPEV 136)

Mikael ymmärtää Pessin hädän, eikä lopulta pysty palauttamaan tätä metsään. Mikael tuntee myötätuntoa ei-inhimilliseen eläimeen, sillä heidän välisessä kommunikaatiossa on samuuksia, joskaan ei täydellistä samuutta. Ei-inhimillinen eläin on kiinnostanut ihmistä ehkä juuri siinä olevien samuuksien ja toisaalta ihmiselle vieraiden ominaisuuksien ja havaintokykyjen vuoksi. Vaikka jokin eläinlaji, kuten esimerkiksi mehiläinen, poikkeaa ihmisestä enemmän kuin vaikkapa nisäkäs, meillä on kuitenkin jotakin yhteistä: ympäristö. Toiseudesta tekee ongelmallista muun muassa se, että meillä ei ole pääsyä toislajisten havaintomaailmaan, emmekä siksi pysty havaitsemaan yhteistä ympäristöämme samalla tavalla. *Enkelten verta* -teoksessa oleva Toinen Puoli on topografisesti Orvon tunteman maailman kaltainen, mutta hänen kokemusmaailmaansa sopimaton, toinen ja vieras. Toinen Puoli on Orvon mielestä ”hyvä, suorastaan erinomainen harha” ja samalla ”kokemuspäiriin(i) hieman vaikeasti nivellettävä näky.” (EV 116–117) Myöhemmin Orvo jatkaa:

”Tässä maailmassa on kytkös omaani. [...] tämä on ihan pikkuisen myös minun maailmani. [...] Koska minulla on tähän maailmaan side, minulla on ehkä myös jonkinlainen vastuu siitä. (EV 120)

Orvon ajatukset kertovat ihmisen vastuusta siitä maailmasta, johon sillä on side. Havainto ympärillä olevasta maailmasta on siten niin erilainen, että kyse on jo eri maailmasta. Ihminen elää samassa ympäristössä ei-inhimillisen eläimen kanssa, mutta havaitsee ympäristöstään vain itselleen tärkeät ja omien aistien mahdollistamat asiat. Inhimillisten aistien kautta ympäristö representoituu aivan toisella tavalla kuin ei-inhimillisten aistien kautta. Inhimillinen eläin voi siten nähdä ympäristöstään vain sen, joka sille representoituu. Eläimelle representoituva ympäristö on toinen – ikään kuin toinen puoli –, johon ihmisellä on kuitenkin side.

Cary Wolfe on pohtinut artikkelissaan “From Dead Meat to Glow-in-the-Dark Bunnies. The Animal Question in Contemporary Art” miten taiteilijoiden valitsemat

eläimen representaatiot vaikuttavat eläimen eettiseen asemaan. Hän käsittelee artikkelissaan erityisesti Sue Coen teosta *Dead Meat* (1995), joka sisältää Coen maalauksia ja piirustuksia hänen kuusi vuotta kestäneeltä matkaltaan pohjoisamerikkalaisissa teurastamoissa. Wolfe ottaa esille artikkelissaan myös Derridan ja eläimen katseen, sillä juuri eläinten katseet korostuvat Coen teoksissa samaan aikaan, kun ihmisten kasvot ovat usein sumuisia tai niitä ei näy ollenkaan. Wolfen mukaan eläinten kasvot kutsuvat määrittelemään ja antamaan merkitystä tilanteelle samaan aikaan, kun ihmisten puuttuvat kasvot kuvastavat näkemisen tuskaa. Kiinnostavan asiasta tekee se, että Coe on piirtänyt ja maalannut kaiken, ei koskaan valokuvannut. Wolfen mukaan tämä tuo esiin, kuinka taide on tehty vain katsojaa varten. Tällöin katsojan vastuu korostuu. (Wolfe 2010, 145–154.) Itse näen kuvataiteen valitsemisen myös sen tosiasian korostamisena, että kyse on aina representaatiosta ja kohde, kuten esimerkiksi toislaajinen eläin tai ympäristö, voidaan ikuisesti nähdä vain subjektiivisten ja meidän aistielimemme rajoittuneen representaation kautta. Valokuvamaista tarkkuutta ympäristöstä, totuudesta ja ympärillä olevasta maailmasta ei siten voi todella koskaan saavuttaa. Toinen Wolfen artikkelissaan käsittelemä taiteilija on Eduardo Kac, joka korostaa representaatioiden subjektiivisuutta hyvin toisella tavalla – pimeässä loistavilla kaneilla.¹ Siten Kac kumoo antroposentrisen kokemuksen ja näkemisen tavon muuttamalla ihmisen keskeisintä aistia, näköä. Näköaistin mukana muuttuvien havaintojen seurauksena myös representaatio ei-inhimillisestä eläimestä muuttuu. (Mt. 158–162.) Myös Orvon aistimaailman muuttuu ja laajentuu Toisella Puolella. Tuo toinen ja samalla niin tuttu maailma on erikoinen elementti teoksessa. Yhtäältä Toinen Puoli on fantasiaromaanille tyypillinen toinen maailma (*secondary world*), toisaalta juuri tässä teoksessa se herättää lukijassa kysymyksiä. *Enkelten verta* on *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen tapaan fantasiaelementteiltään niukka. Lisäksi lukuisat kontekstien muutokset ja fiktiivisten uutisten sekoittuminen todellisiin lähteisiin eivät saa lukijaa pitämään teosta puhtaana fantasiana. Tämä jättää lukijan pohtimaan Toisen Puolen merkitystä teoksessa. Merkitys selviää tarkastelemalla ainoata tapaa, jolla Orvo pääsee Toiselle Puolelle. Orvolla on pääsy uudenlaiseen aistimaailmaan vain mehiläiskuningatar taskussaan. Näin ih-

¹ Artikkelissa käsitelty näyttely on Eduardo Kacin *The Eight Day*, joka pidettiin Arizonan yliopiston galleriassa vuonna 2001.

misen näkemisen tapa ainoana oikeana tapana, johon kaikki muut näkemisen tavat voidaan palauttaa ja joihin niitä voi verrata, on kyseenalaistettu. Toinen Puoli on siten toisenlainen kokemisen ja näkemisen tapa, joka purkaa antroposentrismiä sekä muistuttaa kokemusmaailman subjektiivisuudesta ja aistinvaraisesta havaintomaailmasta. Toinen Puoli konkretisoi sen, että ei-inhimillisen ja inhimillisen eläimen havainnot maailmasta ovat niin erilaisia, että emme kykene näkemään maailmaa toisen tavoin. Kyse on kuitenkin samasta maailmasta, josta kannettava vastuu on yhteinen.

4. MYYTTINEN EI-INHIMILLINEN KIRJOITTUU JA KIRJOITTA

4.1 Pelottava peikko ja myyttinen mehiläinen

Pois mun täytyy heti mennä
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Aisteiltaan ja ominaisuuksiltaan erilaista ei-inhimillistä on vaikea käsittää. Tämä voi aiheuttaa pelkoa ja halun poistua. Kun ei-inhimillistä ei kuitenkaan lopullisesti pääse pakoon, on sen olemassaolo hyväksyttävä ja jotenkin selitettävä. Käsittämättömästä ja pelottavasta ei-inhimillisestä voi silloin tulla myyttinen.

Myytti on käsitteenä monitahoinen ilmiö, jota myyttejä koskevat teoriat ovat pyrkineet selittämään. Myytit ovat monidimensionaalisia ja ne on käsitetty esimerkiksi kognitiivisten kategorioiden lähteiksi, symbolisen ilmaisun muodoiksi, elämään sopeutumista helpottaviksi maailmankuviksi, sosiaalisen relevanssin merkitsijöiksi, sekä kulttuurisen ja sosiaalisen rakenteen peileiksi tai -välittäjiksi. Myyttiä tai myyttiseksi paikantuvaa voi siten selittää monin eri tavoin. Määritelmässä on kuitenkin joitakin toistuvia piirteitä: myytit ilmaisevat aina jollakin tavalla uskomuksia, kollektiivisia kokemuksia tai arvoja. Lisäksi ne antavat kulttuurille ideologisen kehyksen. Erityistä myyteissä on se, että niillä on kyky sisällyttää itseensä sekä aikaan sidottu ja välittömästi läsnä oleva että ikuisen. (Siikala 2014, 51–53.)

Oman näkemykseni mukaan myytit ilmaisevat kollektiivisia arvoja, mutta niihin liittyy myös kuvitelmia, uskomuksia, jotakin selittämätöntä ja siten jopa jumalallista. Myytti ja myyttisyys liittyvät tätä kautta uskontoon – oli kyse sitten kristillisen kirkon hyväksymästä uskonnosta tai ei. Perinteistä kansanuskoa ja siihen liittyviä myyttejä lähdettiin kitkemään kristinuskon myötä. Kristillistä kirkkoa tehokkaammaksi valtakulttuurin kasvattajaksi osoittautui kuitenkin koululaitos. Syynä oli ehkä osittain se, että kirkollinen opetus ja kansanusko jakavat saman ei-materialistisen maailmankuvan, jossa ei-aineelliset olennot ja erilaiset voimavaikutukset ovat paitsi mahdollisia myös olennainen osa maailmankuvaa. Sen sijaan niin sanottu tieteellinen maailmankuva, jota koululaitos opettaa, ei näitä voimia tunnusta ja se on siksi keskeisemmin asettunut vastakkain myös nykykansanuskon kanssa. Kansanusko ei nimittäin ole kadonnut. Se muokkautuu ja

saa uusia merkityksiä, mutta perusrakenne säilyy. Jopa kantaauralilaisen maailmankuvan perushahmotukset ovat säilyneet läpi erilaisten kulttuurivaiheiden. Monissa tapauksissa ne ovat menettäneet tiedollisen ulottuvuutensa, mutta niiden tunteita herättävä toimijuus on vahvaa vielä nykyäänkin. Nämä mentaaliset rakenteet, uskomukset ja kokemustaipumukset jatkavat yhä elämäänsä, eikä niitä voi pitää sen enempää rationaalisina kuin epärationaalisinakaan. Näin vain tehdään ja koetaan. Nykykulttuurissa muinais- ja kansan-usko yhdistyy usein fantasiaan, mutta näissä kahdessa on ratkaiseva ero. Kansanusko on todellisuutta, jonka varassa on todellisesti eletty ja kuoltu. (Pulkinen 2014, 353–355.)

Peikko on suomalaisessa kansanperinteessä varsin kaksijakoinen olento, johon on voitu viitata myös nimellä hiisi. Suomenniemellä on ainakin rautakaudelta asti vallinnut kaksi hiisikulttuuria, kalmistohiisi ja luonnonjumaluuksien hiisi. Näillä viitattiin kulttipaikkoihin tai pyhiin lehtoihin, jotka olivat samantapaisia kuin saamelaiden elinkeino-onnen pyytämiseen liittyvät seitapaikat. Kristinuskon myötä palvontapaikat otettiin kirkon haltuun, ja paikoille perustettiin kirkkoja. Loput hiisistä eli kulttipaikoista kiellettiin ja demonisoitiin, jolloin paikoista tuli kansan mielikuvissa pahojen olentojen tyyssi-joja. Näin syntyivät hiisiolennot, jotka on kansanperinteessä kuvattu pelottaviksi ja peikkomaisiksi louhikoissa asuviksi olennoiksi. Toisaalta sana ”hiidenväki” on viitannut myös maahisten kaltaisiin ihmismäisiin olentoihin, joiden kanssa saattoi olla ystävällismielistäkin vuorovaikutusta. (Mt. 124–125.)

Kansanuskossa ja kansanrunoudessa esiintynyt peikko on myyttinen myös tutkimuskohteessani, mutta teoksen maailmassa myytti on osoittautunut todellisuudeksi:

Pitävät todisteet *Felipithecus trolliuksen* olemassaolosta saatiin vasta vuonna 1907, kun Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston eläin- ja kasvitieteen laitokselle Helsinkiin toimitettiin kuolleena löydetyin täysikasvuisen peikon ruho. Joitakin silminnäkijöiden peikkohavaintoja oli kirjattu aiemminkin, mutta tätä saduissa ja kansanperinteessä, kuten Kalevalassa, usein mainittua eläintä pidettiin tieteen piirissä taruolentona. Ilmeisesti maastossa silloin tällöin tavatut yksinäiset peikonpennut ovat myös pitäneet yllä myyttejä menninkäisistä ja maahisista. (EPEV 18)

Yllä oleva lainaus on poimittu *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen kappaleesta, jossa Mikael on kotonaan ja hakee internetistä lisätietoja harvoin tavatusta peikosta. Kuvaus pei-

kon löytymisestä eläinlajina hämärtää lukijan todellisuuskuvan lisäksi myytin ja todellisuuden välistä rajapintaa, sillä peikkojen ja maahisten esiintyminen kansanperinteessä on todellinen ilmiö ja yllä olevassa kappaleessa tuo myyttinen olento on tuotu osaksi nykyistä reaalista maailmaa. Jo *Kalevalassa* puut, kasvit, eläimet ja esimerkiksi linnut puhuvat, eli niillä on oma ääni. Suomalaisessa mytologiassa inhimillisen ei-inhimillisen välinen rajankäynti on jatkuva, ja elollistettu metsä, hiidet, peikot, rietat ja staalot ovat todellisia olentoja. *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa viitataan useisiin mytologiasta kertoviin kirjoihin, kuten esimerkiksi Iivar Kemppisen *Suomalainen mytologia* -teokseen (1960), *Suomen Kansan Vanhat Runot* -teokseen (1908) sekä *Kalevalaan*. Kirjailija on muokannut mytologiasta ja kaunokirjallisuudesta lainaamiaan katkelmia ja sijoittanut peikon teoksiin alkuperäislähteeseen sopivalla kirjoitustyyllillä. Romaanin kuvaaman maailman spekulatiivisuus ja toiseus haastetaan yhdistämällä ne olemassa olevaan kansanperinteeseen tavalla, joka jättää lukijan epävarmaksi omista totuuksistaan.

Vaikka peikko on teoksen kuvaamassa maailmassa tunnustettu todelliseksi eläimeksi myös tieteen taholta, se tunnetaan varsin huonosti. Asiaa ei eksplisiittisesti kerrota teoksessa, mutta se käy ilmi monin eri tavoin. Mikael on hyvin hämmästynyt löytäessään peikon pihaltaan, eikä eläintä selvästi tavata usein kaupungin ulkopuolellakaan. Mikael joutuu käyttämään paljon aikaa peikon tapojen ja ruokatottumusten selvittämiseen, mutta eläimen huono tuntemus tulee erityisen hyvin esiin Mikaelin hämmästyneessä, kunnioittavassa ja jopa pelonsekaisessa peikon tarkkailussa. Peikko saa Mikaelin yllättymään yhä uudestaan. Mikaelin suhtautumisessa peikkoon sekoittuvat haltioitunut ihailu, pelko ja epäusko, eikä Mikael ole enää entisensä peikon tavattuaan. Teoksen kuvaamassa maailmassa peikko on todellinen eläin, mutta se ei ole silti menettänyt myyttisyyttään. Toislajinen eläin voi siten olla tosi, mutta siitä huolimatta paikantua myyttiseksi.

Suomalais-karjalaista mytologiaa on tutkittu yli kahdensadan vuoden ajan. Itämerensuomalaisilla on ollut monia mytologioita, mutta vertailu osoittaa, että niissä on niiden iäkkyydestä johtuen paljon yhdenmukaisuuksia. (Siikala 2014, 8.) Myös pohjoismaisissa mytologioissa on yhtäläisyyksiä, sillä peikko on osa kaikkien nykyisten Pohjoismaiden kansanperinnettä. Ann-Sofie Lönngren Uppsalan yliopistosta on tutkinut folkloren ja erityisesti peikkojen merkitystä pohjoismaisessa kirjallisuudessa artikkelissaan

”Trolls!! Folklore, Literature and ”Othering” in the Nordic Countries” (2015). Yksi Lönngrenin artikkelissaan käsittelemistä teoksista on tutkimuskohteeni *Ennen päivänlaskua ei voi*. Artikkelissaan Lönngren pohtii, miten peikkoja koskeva folklore on löytänyt tiensä pohjoismaiseen kirjallisuuteen, ja miten se siellä vaikuttaa sekä käsittelee toiseutta. Yksi Lönngrenin esiin tuomista peikkomytologiaan kuuluvista tarinoista on kaunokirjallisuuden laajalti levinnyt lapsenryöstö. Tässä kansanperinteestä tutussa tarinassa peikko vaihtaa salaa oman lapsensa ihmislapsen tilalle ja ottaa vastaavasti ihmislapsen itsensä kasvatettavaksi. Lopulta peikko kohtelee ihmislasta samalla ystävällisyydellä tai epäystävällisyydellä, jolla ihminen on kohdellut peikkolasta. (Lönngren 2015, 205–208.) Lapsenryöstö toteutuu käänteisesti myös *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa. Pessi on selvästi nuori peikko, joka on eksynyt tai eksytetty lajikumppaneistaan. Mikaelin suhde Pessi-peikkoon on hyvin ambivalentti: toisinaan Mikael hoitaa Pessia kuin lastaan, jolle Mikael lukee ja jota hän hoivaa. Myöhemmin peikko herättää Mikaelissa seksuaalista halua, josta Mikael tuntee syyllisyyttä ja jota hän yrittää purkaa toisaalla. Lopussa hyvin peikkolasta hoitanut Mikael johdatetaan metsänpeittoon. Metsänpeitto on suomalaisessa kansanperinteessä esiintyvä myyttinen paikka, johon ihminen katoaa. Avoimesta lopusta ei toki käy ilmi, miten Mikaelin käy, mutta ainakaan metsässä tavattu iso ja Pessin lämpimästi tervehtimä peikko ei osoita avointa vihamielisyyttä tai väkivaltaa Mikaelia kohtaan. Aseita keräävä ja sotaan valmistautuva peikkoyhdyskunta ei sen sijaan vaikuta tyytyväiseltä koko ihmiskunnan sille antamaan kohteluun. Toiseuden hyvä kohtelu näyttää siten pelastavan ihmisen sekä tutkimuskohteessani että kansanperinteessä. Toisaalta ei-inhimillisen toisen huono kohtelu johtaa inhimillisen ja ei-inhimillisen väliseen valtataisteluun ja sotaan.

Vaikka peikot muistuttavat monella tapaa ihmistä, ne ovat kansanperinteessä lähes poikkeuksetta epäluotettavia. Siitä huolimatta ne voivat joskus auttaa ihmistä. Peikko on myös kaunokirjallisuudessa hämmästyttävän ristiriitainen hahmo, joka voi olla sekä hyvä että paha. Peikkohahmon voi nähdä käsittelevän toiseutta kaunokirjallisuudessa monella eri tasolla. Yhtäältä monin tavoin ihmisen kaltainen peikko ja erityisesti peikkohahmon myyttisyys neuvottelevat toiseuteen sysätyn ihmisen paikasta, joka poikkeaa jollakin tavalla – esimerkiksi seksuaalisuudeltaan – valtavirrasta ja normista. Heteronorma-

tiivisuudesta poikkeavaa seksuaalisuutta käsitelläänkin kaikissa Lönngrenin artikkelis-
saan tutkimissa teoksissa, joissa peikko esiintyy. Ominaisuuksiltaan toisenlaista ja siten
tavalla tai toisella valtavirralla käsittämätöntä käsitellään tällöin ristiriitaisen ja myyttisen
peikkohahmon avulla. Toisaalta peikon hahmo kirjallisuudessa auttaa hahmottamaan
maailmaa myös ei-inhimillisistä lähtökohdista. Siinä missä ihmisikä on varsin lyhyt, on
peikon esiintyminen kirjallisuudessa vanhaa ja olennon elinikä tuntematon. Siten peikko
voi hahmona auttaa tarkastelemaan ihmisen toimintaa läpi ajan. Nykykulttuuriin tuotuna
hahmo tuo korostetusti esiin tämän päivän dualistisia rakennelmia, kuten kulttuuri ja
luonto, sivistynyt ja primitiivinen, kristinusko ja muut uskonnot sekä valo ja pimeys.
(Lönngren 2015, 209.) Peikon esiintyminen tekstissä johdattaa lukijan tilaan, jossa perin-
teiset lainalaisuudet tai totuudet eivät päde, eivätkä tapahtumat ole ennustettavissa. Yhtä
kaikki peikon hahmo kyseenalaistaa tavalla tai toisella aina vallitsevia normijärjestelmiä,
dualistisia pareja tai oikeaa ja väärää.

Mehiläiseen liittyvä mytologia on peikkoa hajanaisempaa, mutta toisaalta
laajemmalle levinnyttä. Mehiläistä on eri puolilla maailmaa pidetty olentona, joka vai-
najän suuhun laitettuna vie vainajan sielun taivaaseen. Suomalaisessa kansanperinteessä
mehiläisellä on ollut myös hengen eli pirityksen (spiritus) tai taikakalun eli paran merki-
tyks. Hirtetyn pahantekijän alta on uskomusten mukaan voinut löytyä mehiläinen, joka
toimi löytäjälleen mahtavana pirityksenä ja taikakaluna. Uskomuksella on myös euroop-
palaisia vastineita. (Pulkkinen 2014, 184.) Joka tapauksessa näyttää siltä, että mehiläistä
on kansanperinteessämme pidetty yhtäältä oppaana ja henkenä, jolla on taito ohjata vai-
najän sielu taivaaseen ja toisaalta vahvana taikakaluna. Molemmat kansanperinteen me-
hiläiselle antamat merkitykset kirjoittuvat myös *Enkelten verta* -romaanin. Mehiläinen
on Orvon taskussa ollessaan vahva taikakalu, jonka avulla Orvo pystyy liikkumaan kah-
den eri maailman välillä. Lisäksi mehiläinen toimii teoksessa henkisenä oppaana:

Jätän taltan pitämään suuta raollaan. Otan muovipussin käteeni ja karistan
sieltä varovasti kämmenelleni mehiläisemon.
Laitan kuningattaren Eeron suuhun.
Suljen arkun kannen ja pakkaan taltan ja tyhjän muovipussin huolellisesti
takaisin olkalaukkuuni. (EV 136)

Orvo laittaa mehiläisen Eeron suuhun ja toivoo teolla olevan jotakin merkitystä kuolleelle pojalleen. Myöhemmin tarinassa kuvataan Eeron hautajaisia, joihin Orvo on valinnut virreksi kappaleen ”Suojelusenkeli” (Immi Héllen 1884). Lapsille sopivassa hautajaisvirressä kuvataan, kuinka ihana enkeli vie lapsosen kotiin. Orvo perustelee valintaansa sillä, että virressä ”ei puhuta sanaakaan jumalasta, vaan ainoastaan pätevistä, viisaasta, siivekkästä suojelijasta.” (EV 177) Lopulta Orvo ei pysty jättämään kukkatervehdystä poikansa arkulle, sillä hän on ”jo jättänyt tervehdyksen Eerolle, viimeisen tervehdyksen, pääsyliipun, oppaan. Enkelin, joka kotihin vie.” (EV 177) Orvon ajatuksissa risteävät kaksi erilaista mehiläiseen ja sen myyttisyyteen liitettävää asiaa. Yhtäältä Orvo toivoo, että Eeron suuhun laitettu mehiläinen toimisi vainajan oppaana ja siivekkäänä suojelijana, aivan kuten kansanperinteen mukaan mehiläismyyttiin kuuluu. Myös Orvon valitsema virsi sopii mehiläismyyttiin, jossa siivekäs suojelija vie lapsen kotiin. Toisaalta Orvo valitsee virren siksi, että siinä ei puhuta sanaakaan jumalasta. Näin Orvon toiminnassa ei näy yhtä myytteihin liittämääni ominaisuutta, jumalallisuutta. Kuten toin aiemmin esiin, toislajinen eläin voi paikantua myyttiseksi siitäkkin huolimatta, että se on tosi. Myyttisen eläimen jumalallisuus johtuu oman tulkintani mukaan siitä, että ihmisen on mahdotonta käsittää eläintä, jota ohjaavat ihmisestä täysin poikkeavat aistit ja jolla on ihmisestä täysin poikkeavia kykyjä. Kyseessä on eräänlainen antroposentrismen muoto, jossa inhimillisestä poikkeava on uskomatonta ja siten yliluonnollista. Orvon suhtautuminen mehiläisiin ja niiden kykyihin on sen sijaan pelkästään ihailevaa ja toteavaa – hän ei kyseenalaista mehiläisten kykyjä edes tilanteessa, jossa hän huomaa mehiläisten kykenevän liikkumaan maailmojen välillä Toiselle Puolelle. Myöhemmin Toisella Puolella liikkueensa Orvo huomaa, että mehiläinen on toiminut Eeron oppaana ja myös Eero on siirtynyt Toiselle Puolelle:

Hän seuraa minua, tiedän sen.

Hän on takanani jossakin, missä kuusien alaoksat kietoutuvat toisiinsa riisaisena harmaanvihreänä muurina. Jos kääntäisin päätäni, hän välkähtäisi näkyviin [...]

Tunnen hänen katseensa niskassani, kihelmöivänä kuin suloinen myrkkyy [...]

Minun on totutettava hänet läsnäolooni, kesytettävä häntä pikku hiljaa kuin mitä tahansa vieraaseen ympäristöön joutunutta olentoa. [...]

Viimeiset raukeat mehiläiset lennähtelevät horsmien raivokkaan värisiin kukintoihin, ne palaavat pian pesilleen raskaina siitepölystä ja medestä.

Minä palaan kohti omaa maailmaani askeleet raskaina kasteesta ja tahdotomuudesta. [...]

Mutta hän tulee, jäljessäni, pysähtyen aina kun pysähdyn, lähtien liikkeelle varovasti kuin neuvokas eläin aina kun itsekin liikahdan; enemmän vaittoan kuin kuulen sen. [...]

Kuulen kuinka hän nyökkää, aistini tavoittavat ilmassa aavistuksenomaisen liikkeen. Niin kuin hylje saa tietää kalan kulkusuunnan veden värähtelyistä, vaikka kala olisi uinut jo kauan sitten ohi. [...]

”Eero. Onhan kaikki hyvin?”

Aistin taas äänettömän nyökkäyksen takanani. Kaksi nyökkäystä, kuin ilmanliikkeen morsetusta. *Kyllä, isä.* (EV 206–208)

Orvo aistii Eeron takanaan, ja hän tavoittaa ilman väreilystä Eeron nyökkäykset. Orvon jalkojen raskaus vertautuu mehiläisten siitepölystä ja medestä raskaisiin olemuksiin. Orvo myös näkee ympäristön eri tavalla, sillä hän tulkitsee kuusen alaoksat harmaanvihreäksi muuriksi – aivan kuten mehiläinen voisi tehdä. Lisäksi Orvon näkökyky tuntuu muuntu-
neen, sillä mikäli hän kääntyisi, Eero ”välkähtäisi” hänen näkökenttäänsä ja horsmat ovat suorastaan ”raivokkaan” värisiä. Orvon aistit ovat tässä vieraassa paikassa eläimelliset, suorastaan yliluonnolliset ja siten myyttiset. Orvo itse ei sen sijaan hämmästele tai mystifioi aistejaan lainkaan. Koska myyttien on todettu ilmaisevan uskomuksia ja kollektiivisia kokemuksia sekä helpottavan elämään sopeutumista, niiden täytyy kertoa paljon sekä koh-
teistaan että luojistaan. Kun olennosta tai eläimestä tulee myyttinen, sen täytyy olla tavalla tai toisella käsittämätön. Myyttiseksi paikannetussa eläimessä on siten näkyvillä paitsi antroposentrismi, myös samanlainen kategorisoinnin prosessi kuin Mikaelin nimetessä peikon Pessiksi: toteamalla jonkin eläimen myyttiseksi ihminen saa määriteltyä eläimen edes jollakin tavalla.

Enkelten verta -teoksessa Orvo on Toisella Puolella edelleen ihminen, mutta Orvon ja mehiläisen aisteissa tuntuu olevan samuuksia. Toinen Puoli muistuttaa fantasiasta tutun toisen maailman (*secondary world*) lisäksi kansanperinteestä tuttua lo-
veen lankeamista. Lovi tarkoittaa aukkoa, josta samaani kulkee transsitilassa tästä maail-
masta toiseen maailmaan, keskisestä maailmasta kuolleiden aliseen maailmaan. Trans-
sissa olevalla matkaajalla saattoi hyvin tyypillisesti olla apunaan eläin, ja esimerkiksi eri puolilta Suomea on löytynyt runsaasti transsitilaa kuvaavia kalliomaalauksia, joissa apu-
henkenä toimivaa eläintä on kuvattu. Parantamisen lisäksi samaanin tärkeimpiä tehtäviä yhteisössä oli vainajan saattaminen tuonpuoleiseen. (Pulkinen 2014, 152, 205, 242–243.)

Kaikesta kokemastaan ja tietämästään huolimatta Orvo ei pidä mehiläistä jumalallisena, vaan kaikki mehiläisen osaama ja aistima on Orvolle täysin luonnollista. Orvon toteava suhtautuminen ei-inhimilliseen ja sen aisteihin kertoo antroposentrismien puuttumisesta ja toislaajisen hyväksymisestä ilman tarvetta mystifiointiin tai jumalallisuuteen. Toteava, vailla kaikkea mystifiointia oleva Orvon katse on hyväksynnässään jopa ei-inhimillinen. Kyse on toisenlaisten aistien ja katsantotavan totaalista hyväksymisestä, johon ihmislaji on yleensä kykenemätön.

Lauluihin ja loitsuihin sisältyvät myytit kuvastavat esittäjänsä ajatusmaailmaa. Myytit saavat merkityksensä yhteisöissä ja muuntuvat kulttuurin myötä. Muuntuvuudesta huolimatta niillä on ikivanhat juuret. Ne kiteyttävät yhteisön arvoja, joten niillä on merkittävää poliittista painovoimaa. Myytit ja kokonaisiksi entistetyt mytologiat kuvastavat valintoja ja heijastavat näkemystä niistä, joiden mytologiasta puhutaan. Mytologiaa on joskus luonnehdittu myös toisen asteen kieleksi. Suullinen kansanperinne ja mytologia muistuttavatkin kieltä siinä mielessä, että esittäjät muokkaavat niitä jatkuvasti. Lisäksi myytit koostuvat mielikuvista, metaforista, symboleista ja merkityksellisistä käsitteistä. Mytologiassa on siten aina kulttuurinen pohja ja se kertoo enemmän kirjoittajasta kuin kohteesta. (Siikala 2014, 15, 21.) Toisaalta Lönngrénin (2015, 205) mukaan folklore on kokonaisuutena olennainen ja kiinteä osa kirjallisuutta siten, että se vaikuttaa kirjallisuudessa käytettyyn kieleen, rakenteeseen ja teemoihin. Näin ollen folklore ja siinä esiintyvä myyttinen ei-inhimillinen ovat kirjallisuudessa toimijoita, jotka vaikuttavat ja kirjoittavat omalta osaltaan niistä kertovaa tekstiä, oli teksti sitten suullista tai kirjallista. Mytologioiden on tällöin kerrottava sekä tekijästään että kohteestaan. Oman näkemykseni mukaan myyttinen ja käsittämätön ei-inhimillinen sekä inhimillinen ovat molemmat toimijoita niistä kertovissa mytologioissa sekä kaunokirjallisuudessa. Näiden kahden kohtaamisessa tekstiä kirjoittavat olentojen lisäksi valtataistelu ja yritys jäsentää maailmassa vaikuttavia voimia. Selittämättömyys ja myyttisyys sekä valtataistelu johtavat väistämättä sotaan.

4.2 Sota

en hetkeäkään elää saa
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Kun ei-inhimillinen eläin todellisenakin olentona paikantuu myyttiseksi, siihen liittyy väistämättä jotakin pelottavaa. Pelko johtaa usein toisen välttämiseen, ja kun väistämätön kohtaaminen vihdoin tapahtuu, sitä leimaa pelon lisäksi tarve hallita. Kun inhimillinen pyrkii hallitsemaan itselleen välttämätöntä ei-inhimillistä, hän ryhtyy sotaan tuntemattoman kanssa. Tällöin sodastakin tulee tuntematon, se ei aina ole selvästi nähtävillä kuten ei vastustajakaan. Se pakenee rivien väleihin ja aikaan, joka on pituudessaan inhimilliselle käsittämätön.

Sota on tulossa.
Isompi kuin yksikään aiemmista. (EV 252)

Sota tai sodan uhka on läsnä molemmissa tutkimuskohteissani. Kuten olen subjektiviteettia ja hierarkiaa koskevissa luvuissa todennut, *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa tuodaan esille peikkojen erilaisia kulttuurimuotoja, esimerkiksi hiidenkiukaita ja maalauksia. Lisäksi eläin nousee kapinaan ja perustaa oman armeijan. Armeijan perustaminen implikoi sitä, että eläinkunta ei lopulta ole teoksessa haltuun otettavissa eikä alistettavissa – ainakaan ilman taistelua. Tästä voi tehdä kahdensuuntaisia tulkintoja. Yhtäältä peikon eli eläimen toimijuus näyttäytyy uhkana koko ihmislaajalle, mitä korostetaan aseiden käytöllä ja armeijan kokoamisella. Ihminen ei enää olekaan yksinoikeutettu toimija. Toisaalta peikon esiintyminen kirjallisuudessa mahdollistaa myös jälkikolonialistisen luennan, sillä peikkojen esiintymistä pohjoismaisissa kansanperinteissä on selitetty 1700- ja 1800-luvuilla myös saamelaisilla, jotka on ajettu pois omilta asuinalueiltaan. Asiasta on monenlaisia tulkintoja, mutta on joka tapauksessa merkillepantavaa, että esimerkiksi kaikissa Lönngrenin tutkimissa peikkoja käsittelevissä pohjoismaisissa teoksissa ihmiset ovat vaaleaihoisia, vaaleahiuksisia ja kauniita, siinä missä peikot ovat rumia ja tummia. Asetelma

on ilmeisen yhdenmukainen kolonialististen ihanteiden kanssa ja löytyy myös omasta tutkimuskohteestani. Tässä kontekstissa peikko käsittelee sotaa paitsi lajien, myös rotujen ja muiden vähemmistöjen välillä. (Lönngren 2015, 215.)

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksessa on eräs kohta, jossa ihminen ja eläin toimivat yhdessä, mutta jonka merkitys on askarruttanut minua koko työskentelyni ajan:

- Meijän pitäjäsä palaa aarnivalkiat...
 - Sihvonen käänsi päätään ja huitoi kädellään kuin hyttysiä torjuen:
 - Elä elä... Sulaa valetta...
 - Ja sitte vissihin palaa. Vanahat ihmiset on nähnehet. Ja tolalailla on vielä miekat ristosä päällä.
 - Elä, elä... Lapin noitajuttuja. Niitä kuulee. Ryssältä kun miehet loppuu niin ne kuulemma pyydystävät peikon, panevat asepuvun päälle ja päästävät länttä kohti. Semmoinen kun tulee vastaan niin että viita rytisee niin siinä... Siinähän sitä on, ihmettä pohjolassa.
- (EPEV 167–168)

Yllä oleva lainaus on otettu romaaniin Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* -teoksesta (1954/1994). Se on yksi niistä tutkimuskohteeni lukuja, joissa kirjailija on muokannut alkuperäislähdettä: tosiasiasa sotilaiden keskustelu päättyy lauseisiin ”Lapin noitajuttuja. Niitä kuulee.” Ryssien peikonpyydystystä ja peikkosotilasta koskevia lauseita ei ole *Tuntematon sotilas* -teoksessa.

Miksi peikko on haluttu tuoda keskelle tunnettua teosta ja ihmisten välistä sotaa? Peikon lisääminen mytologiasta kertoviin tekstilainauksiin on luontevaa, mutta peikko osana sotakirjallisuutta herättää kysymyksiä. Nyt työni loppuvaiheessa olen saanut selitettyä asian itselleni. Lainaus kertoo sotateeman avulla siitä, kuinka sodassa vastustaja mielletään subjektittomaksi massaksi samalla tavoin, kuin länsimainen ajattelu suhtautuu eläinkuntaan. Peikko rinnastetaan sodan vastustajaan, jolta subjektiviteetti on riisuttu. Vain tällainen ajattelu tekee sotatilanteessa vastustajan laajamittaisen tappamisen henkisesti mahdolliseksi. Sotilas ei miellä tappavansa ihmisiä vaan subjektittomia olentoja. Eläinkunnan ja luonnon mieltäminen subjektittomaksi massaksi mahdollistaa niiden nykypäivän laajamittaisen hyväksikäytön.

Enkelten verta -teoksessa sota ei vielä näyttäydy yhtä konkreettisenä, kyse on sodan uhasta. Mehiläisten joukkokatoaminen on aiheuttanut ruokapulan, ja ihmisten

ahdinko vasta enteilee tulevaa valtataistelua ja ihmisten välistä kamppailua elämän edellytyksistä. *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa sota on siten puhkeamassa ihmisten ja peikkojen välille, kun taas *Enkelten verta* -teoksessa sodan uhka on konkreettisimmillaan ihmislajin sisäinen. Mehiläinen on ruokapulan myötä ei-inhimillisenä eläimenä kuitenkin yksi toimija tapahtumissa, jotka johtavat sodan uhkaan. Sota on teoksessa läsnä myös tavoilla, jossa vastustaja tai sodan ajankohta eivät ole yhtä selviä. Toisella Puolella kulkiesaan Orvo ihailee ympärillään kasvavia taatelipalmuja, jotka ovat saaneet alkunsa hänen ja Pupan yhteisillä retkillä, jolloin he söivät taateleita ja sylkivät niiden kiviä polun varteen:

Ja Pupa lauloi: sama kaiku on askelten! Ja minä, suu täynnä yhteenkuuluvuuden suloista sokerisuutta, lauloin: kaukaa mullasta maan isät katsovat poiki—aaan! [...]
Ja nyt kumpujen kätköistä, mullasta maan, palmut katsovat kasvattajaan.
(EV 118)

Intertekstuaalinen viittaus Frans Emil Sillanpään ”Marssilauluun” (1939) tulee esiin paitsi suorina lainauksina, myös viimeisen virkkeen viittauksena kappaleen rytmiin. Orvo muistelee hänen suunsa olleen ”täynnä yhteenkuuluvuuden suloista sokerisuutta”, mikä sopii kappaleen alkuperäiseen tarkoitukseen nostattaa sotilaiden yhteenkuuluvuutta ja taistelu- tahtoa. Nyt yhteenkuuluvuutta on korostettu alkusointuisella suloisella sokerisuudella, mikä tekee viittauksesta jopa irvokkaan – onhan yhteenkuuluvuuden tunne toki suloista, mutta toisinaan se perustuu hattaraiseen harhaan ja toiseuttamiseen. Jonkin ryhmän – tässä tapauksessa ihmisten – yhteenkuuluvuutta rakennetaan eron tekemisellä ja toiseuttamisella niin sodassa kuin lajirajojen määrittelyssäkin. Viittaus päättyy ironisesti kohtaan, jossa palmut on personifioitu ja ne katsovat kasvattajaansa. Toisin kuin ”Marssilaulussa”, kasvattajat eivät katso ylpeinä ja kannustavina yhteistä maata puolustaviin jälkeläisiinsä, vaan kasvatetut tuntuvat katsovan kasvattajaansa jopa tuomiten. Yhteinen maa ei ole enää yhteinen. Kuten Orvo on todennut aiemmin, Toisella Puolella ei ole ihmistä, jonka hän tuntee ja tietää varmasti. Kasvattajalla ei siten ole sijaa Toisella Puolella, sillä se on tuhonnut oman elinympäristönsä. Muu luonto on sen sijaan selvinnyt, muuntunut ja jatkanut kasvuaan. Suuren sodan vastustajasta voi tehdä kahdenlaisia päätelmiä. Yhtäältä vastustaja on *Enkelten verta* -teoksessa suuruudessaan vaikeasti määriteltävissä oleva luonto.

Intertekstuaalinen viittaus ”Marssilauluun” implikoi luonnon ja ihmisen välistä sotaa, ja ihmisen poissaolo Toisella Puolella todistaa luonnon voittaneen sodan. Toisaalta mikäli palmut eivät nyt katsoisi kasvattajaansa alaspäin tuomiten, ihminen olisi voittanut sodan luontoa vastaan. Kuten mehiläisten joukkokatoaminen on todistanut, ihminen ei kuitenkaan pärjää ilman ei-inhimillistä. Ei-inhimillinen luonto, kenties ongelmallinenkin toiseus, on siten ihmiselle välttämätön. Näin ollen sotiessaan ei-inhimillistä toiseutta vastaan vastustaja on ihmiselle tuntematon myös siten, että ihminen ei näe todellista vastustajaansa: itseään. Vastustajan katsetta ei voi kohdata, ja sota pakenee pituudessaan aina uusien ihmissukupolvien hahmottamaa aikaa.

Sota tai sodan uhka aktivoi kontekstina aina kysymyksen vallitsevasta sukupuolijärjestyksestä. Näin tapahtuu käytännössä, sillä miesten poissa ollessa naisten on otettava tehtäväkseen myös perinteisesti miesten töinä pidetyt tehtävät. Sota on Yrjö Kokon *Pessi ja Illusia* -teoksen välitön konteksti, ja teos pyrkii jäsentämään sodan tuomaa sukupuolikkaasta osoittamalla tietyt tehtävät luonnollisiksi vain toiselle sukupuolelle. Tässä järjestyksessä naisen tärkein tehtävä on valmistautua äitiyteen ja miehen perheensä suojeluun. (Melkas 2011, 132.) Sen sijaan *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa sukupuolten välisiä rajoja ei tueta, vaan puretaan. Homoseksuaalisuus on teoksessa seksuaalinormi, eivätkä heterosuhteet näyttäyty tavoiteltavina vaan sairaina. Myös *Enkelten verta* -teoksessa käsitellään sukupuolta ja seksuaalisuutta:

Mehiläispesässä naaraalla on kolme olomuotoa.

Neitsytkuningatar, tuleva emo, jota palvotaan sen tulevan potentiaalin tähden – tiivistynyt elämän tarkoitus, johon jokainen kuhnuri haluaa upottaa siittimensä.

Emo on synnyttäjä ja siksi kaikkien muiden yläpuolella, se jonka ympärillä lakeijalaumat parveilevat; lisääntyjä ja siksi pesän ylläpitäjä, pyhitetty tehtävän takia.

Ja työmehiläinen, fyysisesti naaras mutta tosiasiallisesti neutri, jota kukaan ei ajattele seksuaalisena olentona, mutta joka pitää yhteiskuntaa pystyssä, tekee kaiken sen työn joka on tehtävä, mutta johon suhtaudutaan vain hyötyisänä, yksilöllisyytensä lopullisesti menettäneenä koneiston osana. (EV 193)

Mehiläispesän naaraiden kolme eri olomuotoa ovat helposti löydettävissä myös ihmislajin sukupuolikulttuuriin liittyvistä stereotypioista. Nuori nainen seksuaalisen halun ja haaveilun kohteena, synnyttävä nainen täyttämässä naiseuden normatiivista tarkoitusta, sekä lopulta keski-ikäistynyt konttoreissa pitkiä työsuhteita toteuttava nainen, jota kukaan ei enää huomaa, mutta jonka työpanosta ilman yhteiskunta ei pyörisi. Feminiinisyys vertautuu myös Äiti Maahan, jossa nainen ja luonto ovat yhtä:

[...]

jotenkin tämä vain kuuluu asiaan, koirakset, naarakset, emo ja kuhhuri, minun tunkeutumiseni vielä kerran maahan mistä poikani on tullut, hän vielä kerran kokee kuinka maaksi hänen pitää jälleen tuleman, ja sillä selvä. (EV 214)

Vaikka *Enkelten verta* -teoksessa ei kyseenalaisteta sukupuolten välisiä luonnollisina pidettyjä tehtäviä yhtä näkyvästi kuin *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa, ne joka tapauksessa kyseenalaistuvat lukijan mielessä. Yllä olevat sukupuolirooleja käsittelevät kohdat ovat sävyiltään kuivan ironisia: Orvo toteaa naaraan kolme eri olomuotoa niitä sen enempää kyseenalaistamatta, täysin lakonisesti. Suhtautumisessa on jotakin samaa kuin Orvon suhtautumisessa mehiläisten yliverlaisiin aisteihin tai kykyyn löytää tie toiseen maailmaan, Toiselle Puolelle tulevaan aikaan. Orvo tuntuu pitävän näitä asioita täysin luonnollisina, katselevan niitä yrittämättä ymmärtää. Orvon katseessa yhdistyvät tieto sodasta ja sen häviämisestä, kuolema ja luopuminen. Tässä tilassa ympäristön vääryydet tai oikeudet eivät enää kosketa. Kuolema ja hautajaisrituaalit ovat läsnä jopa Orvon ja Marja-Tertun välisessä yhdynnässä, jossa Orvo jälleen toteaa Marja-Tertun maaksi, johon hänen on poikansa Eero haudattava ja josta Eero on myös tullut. Juuri katseen lakoninen sävy saa lukijan näkemään asioiden tosiasiallisen laidan, mikä johtaa kyseenalaistamiseen. Tällöin vallitsevaa tilaa ei tueta, vaan sitä puretaan.

4.3 Ihmisen, luonnon ja myytin suhde

näytän sulle tien
(Helismaa: ”Päivänsäde ja menninkäinen”)

Kun huomaa olevansa eksesissä, voi joko yrittää pärjätä yksin tai kysyä neuvoa. Joskus toinen voi tarjoutua jopa oppaaksi. Toisen mukaan lähteminen vaatii kuitenkin aina luottamusta. Kun antaa toisen ohjata itseään, on ensin tunnustettava, että ei yksin pärjää.

Käsitettä ”luonto” on vaikea määritellä. Olen tietoisesti jättänyt käsitteen tarkemmin määrittelemättä tutkielmassani kahdesta syystä. Ensinnäkin käsite pakenee määrittelyjä. Kuten Raymond Williams on todennut, luonto on kenties mutkikkain sana inhimillisessä kielessä (ks. Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8). Toisekseen käsitteen tarkastelu on osa tutkielmaani. Tutkiessani, miten ei-inhimillisen ja inhimillisen väliset rajapinnat liikkuvat, tai miten ei-inhimillisen ja myytin välinen käsitteellinen yhteys määrittelee ei-inhimillistä tutkimusaineistossani, tutkin ihmisen ja luonnon välistä suhdetta ja sitä kautta ihmisen luonnolle antamaa määritelmää. Myös sodankäynti vailla tarkasti määriteltä vastustajaa tai voittajaa kertoo ihmisen ja luonnon välisen rajapinnan jatkuvasta liikkeestä. Kun rajapintaa ei voi määritellä, ihminen voi käydä sotaa itseänsä vastaan. Oman näkemykseni mukaan käsite ”luonto” viittaa sekä materiaaliseen että immateriaaliseen maailmaan, jossa ei-inhimillinen ja inhimillinen elävät. Materiaalisella viitataan konkreettiseen ei-inhimilliseen ja inhimilliseen elämään, ja immateriaalisella viitataan näiden kahden välillä käytävään jatkuvaan määrittelyn prosessiin. Ihminen on kautta historiansa pohtinut luonnon käsitettä, ja ihmisen suhde luontoon on muuttunut aikojen myötä. Luonto-käsitteellä voidaan joskus viitata myös ihmisen luonteeseen, erityisesti silloin, jos se on vaikeasti hallittava tai kiivas. Käsitteellä on oma pitkä kehityskaarensa ja historiansa, joka pituudessaan on osa käsitteen sisältöä. Juuri käsitteen ”luonto” jatkuva prosessi saa aikaan sen, että se pakenee määrittelyjä. Se ei tule koskaan valmiiksi ja toisaalta elää sekä toimii ikuisesti.

Vanhaan suomalaiseen kansanperinteeseen kuuluu nykyistä tasa-arvoisempi suhde inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon välillä. Pohjoisissa metsästykskulttuureissa ei-inhimillisen ja inhimillisen eläimen suhde oli jokapäiväinen ja välttämätön. Ihminen ei voinut olla saaliseläintään ylempänä, koska hän tiedosti olemassaolonsa riippuvaisuuden eläimestä nykyistä paremmin. Kulttuurissa vallitsi animismi, jonka mukaisesti jokaisella – ainakin isohkolla – eläimellä oli ihmisen tapaan tunteva, ajatteleva ja tahtova sielu. Ihmisen tuli noudattaa saaliseläimen eläinarvoa kunnioittavia normeja, jotka ovat nykynäkökulmasta varsin kunnioittavia sääntöjä. Esimerkiksi nukkuvaa saaliseläintä ei

saanut tappaa, sillä kahden toimijan oli kohdattava tasavertaisesti. Lisäksi oli varmistettava, että nukkuvan eläimen liikkuva sielu ehtisi ennen kuolemaa palata eläimen ruumiiseen, jotta se ei jäisi ajelehtimaan tai mahdollisesti siirtyisi vainoamaan metsästäjää. Mitä arkaaisempi yhteisö on ollut, sitä voimakkaammin se on kokenut ei-inhimillisen eläinkunnan ihmiseen nähden jopa ylivoimaisena. Ennen teknologian kehittymistä eläimillä oli lähes joka suhteessa suuremmat voimat, nopeammat jalat ja tarkemmat aistit kuin ihmisillä. Ihmisen oli mahdoton käsittää eläinten vaistotoimintoja, mikä sai ihmiset ajattelemaan, että eläimet tiesivät ihmistä enemmän ja niillä oli tuonpuoleista tietoa ja kanavia tuonpuoleiseen. (Pulkkinen 2014, 205–206.) Ei-inhimillinen eläin oli siten vahvasti myyttinen olento.

Rachel Carsonin teos *Silent Spring (Äänetön kevät)* (1962) on yleisesti tunnustettu keskeiseksi modernin ympäristöliikkeen herättäjäksi ja alkupisteeksi. Teos alkaa pastoraalisella kuvauksella harmonisesta luonnosta. Pian harmonia kuitenkin muuttuu katastrofiksi, jonka ympäristömyrkyt ovat aiheuttaneet. Teoksessa ”jokin paha loitsu” tai ”mystinen vaiva” laskeutuu yhteisöön. Myöhemmin tekstissä todetaan, että ympäristöön iskenyt tauti ei ole noituuden tai vihollisen aiheuttamaa, vaan ihmiset ovat aiheuttaneet katastrofin itse. Teoksen pastoraalisen alkuasetelman voidaan nähdä viittaavan *Raamatun* luomiskertomukseen ja apokalyptisen lopun ilmestyskirjaan (Garrard 2012, 1–2). Yhtä kaikki ympäristömyrkkyjen aiheuttamaan katastrofiin viitataan myyttisillä ilmauksilla. Myös *Enkelten verta* -teoksessa ympäristömyrkyt ovat aiheuttaneet ekokatastrofin ja mehiläisten pesäkadon, joka on universaalisti tunnettu reaali-ilmiö. Ilmiön syistä sen sijaan kiistellään. Kun mehiläiset katoavat pesästään, kokonainen yhdyskunta tuntuu häviävän mystisesti. Mihin mehiläiset menevät? Vastaukseksi tähän kysymykseen tarjoutuu *Enkelten verta* -teoksessa mehiläisten myyttinen liikkumisen kyky:

Esivanhempamme varmaan kadehtivat ja hieman pelkäsivätkin mehiläisiä. Pelkäsivät, ei siksi että ne saattoivat pistää, vaan koska ne olivat tarpeellisia mutta hallitsemattomia: niitä ei voinut kytkeä pilttuisiin, sulkea navettoihin tai panna liekaan. Niitä ei voinut kutsua kuin koiraa, niitä ei voinut lahjoa lihaisilla luilla tai maitokipposella. Ja kun esi-isämme oivalsivat niiden kyvyn siirtyä maailmojen välillä, taidon puhkaista universumien seinämä silloin kun parven tai lajin säilyminen sitä vaati, he koettivat taioin, loitsuin ja rituaalein saada siruksen tuosta jumalallisesta kyvystä. (EV 149)

Mehiläisten katoamista selitetään parven omalla tarpeella ja kyvyllä liikkua maailmojen välillä. Myyttiseksi paikantuneeseen mehiläiseen yhdistyvät yllä olevassa lainauksessa myyttille ja sen syntymiselle tyypilliset piirteet: pelko, käsittämättömyys, tarve jäsentää ympäristöä sekä jumalallisuus. Mehiläisen paikantaminen myyttiseksi eläimeksi, jolla on kyky liikkua maailmojen välillä, helpottaa sopeutumista maailmaan ja mehiläisten katoamiseen, jolle on vaikea tarjota muunlaista selitystä. Mehiläisten kyvyt, ylivertaiset aistit ja hallitsemattomuus ovat saaneet ihmisen leimaamaan koko eläimen myyttiseksi. Teoksessa otetaan kantaa myös mehiläisten katoamista koskevan myytin syntymiseen:

Meidän esi-isämme ovat tienneet mehiläisistä jotakin, minkä me olemme unohtaneet. Tai torjuneet. (EV 109)

Yhdysvalloissa tuholaismyrky-, lannoite- ja geenimuunneltuja kasvikan-toja myyvät yhtiöt pitivät tarkkaa huolta siitä, että pesäkatoa ei tutkittu. Se oli myytti, arvoitus ja sai pysyä sellaisena. (EV 139)

Yllä olevista lainauksista käy ilmi, että jotkin asiat ja ilmiöt, kuten mehiläisten kyvyt tai pesäkatojen syyt, halutaankin pitää myyttisinä. Tieto torjutaan, jotta talous ja ihmisen päämääriä palveleva hierarkkisuus voidaan säilyttää. Ei-inhimillistä toiseutta ei välttämättä haluta todella katsoa, mikä näkyy ajassamme esimerkiksi siinä, että ei-inhimillisten eläinten kognitiivisia kykyjä koskeviin tutkimuksiin on vaikea saada rahoitusta. Myyttiseksi paikantuva ei-inhimillinen eläin hämmästyttää, vaikka se on konkreettinen ja tieteelle monin tavoin avoin siitäkin huolimatta, että ihmisellä ei koskaan ole täydellistä pääsyä eläimen kokemusmaailmaan. Sekä teoksessa *Äänetön kevät* että teoksessa *Enkelten verta* ympäristömyrkyt ja niiden aiheuttama ekokatastrofi saavat ympärilleen arvoituksellisia ja myyttisiä ilmaisuja. Molemmissa teoksissa annetaan ymmärtää, että ihminen on lopulta itse katastrofin aiheuttaja, mutta ei halua kohdata asiaa. Todellisuutta ei aina haluta tutkia. Se jäsenyy myyttiseksi ja saa pysyäkin sellaisena.

Todellisuuden tutkimisessa on kuitenkin vähintään yksi iso ongelma: todellisuus hahmottuu erilaiseksi sen mukaan, kenen todellisuutta tutkitaan. Peikon hahmo johdattaa tähän ongelmaan. Peikko haastaa valistusajan ajatuksen inhimillisen ja ei-inhimillisen vakiintuneesta rajapinnasta ja johdattaa katsomaan näitä käsitteitä prosessina (Lönngrén 2015, 219). Kuten Lönngrénin artikkelissaan tutkimassa teoksessa *Skifting*

(1996) huomautetaan, biologia ei yksin määrää kohtaloa, myös ympäristöllä on vaikutusta. Teoksen välittömässä kontekstissa lause on tulkittava vaihdokas-teeman mukaan ihmisenä kasvatetun, mutta biologiselta perimältään peikon ja ihmisen rajapinnan tarkasteluksi. Kontekstistaan irrotettuna lauseen voi tulkita myös inhimillisen ja ei-inhimillisen kategorisoinnin prosessiksi. Tuo prosessi ei tapahdu tyhjiössä, vaan on aina riippuvainen ympäristön ja kunkin ajan ilmiöistä. Teoksessa *Ennen päivänlaskua ei voi* tuo prosessi on tehty näkyväksi. Peikon ja ihmisen samuudet nousevat esiin, mutta niin tekevät vanhat peikon kategorisointiin luodut myyttiset käsitteetkin. Peikkoon viitataan esimerkiksi sanoilla ”metsänperkele” ja ”luonnonjumaluus” (EPEV 189, 191). Peikon pimeyttä kuvailaan myös kauniin runollisella tavalla:

Hänen peikkonsa on kuin pala yötä jonka joku riistänyt maisemasta ja tuonut huoneeseen. Se on sirpale tuulista pimeyttä, musta enkeli, luonnonhenki.

Voiko pimeyden kesyttää?
(EPEV 196)

Peikon pimeydelle luo kontrastin Mikaelin kantama valo. Mikael on korostetun vaalea, ja hänen kaunis kiharapilvensä on saanut aikaan lempinimen Enkeli. Suomalaisessa mytologiassa arkkienkeli Mikael ajoi peikot ja maahiset pois taivaasta, mutta sai karkotettua ne helvetin sijasta vain maan päälle asti. Tarinassa on myös tohtori Spiderman, jota kutsutaan nimellä Hämis. Hän edustaa tarinassa tiedettä, sillä hän on ammatiltaan eläinlääkäri. Nämä tarinan hahmojen nimet ovat myyttisiä ja kantavat mukanaan tiettyä myytin kirjoittamaa historiaa. Peikon kantama mytologinen perintö kristillisen yhteisön ulkopuolisena pimeyden edustajana nousee korostetusti esiin. Lisäksi Mikaelin entinen miesystävä on nimeltään Martes, joka on nädän latinankielinen nimi. Martes on tarinassa korostetun ilkeä, hän käyttää hyväkseen Mikaelin ottamia kuvia ja nauttii Mikaelin epätoivon katsomisesta. Hän on viekas kuin näätä. Teoksessa *Enkelten verta* päähenkilö Orvon nimi on tarkoittanut ennen orpoa. Nimi kirjoittaa henkilöahmoa ainakin kahdella eri tavalla: Yhtäältä Orvo on tarinassa täysin vieraantunut isästään, jolla on hallussaan lihakarjan tehokasvatukseen erikoistunut yritys. Toisaalta Orvon elämä näyttyy Eeron kuoleman jälkeen hyvin yksinäisenä. Orvon lakoninen katse, tietoisuus ihmiskunnan hävittävästä sodasta ja

pääsy Toiselle Puolelle tekevät hänestä ihmisenä etuoikeutetun, mutta myös hyvin poikkeuksellisen. Hän on yksin tietoinen ihmiskunnan tulevaisuudesta sekä ainut ihminen, jolla olisi mahdollisesti pääsy jatkamaan elämää ihmiskunnan edustajana Toisella Puolella. Tutkimuskohteideni henkilöhaamojen nimet kantavat siten omaa historiaansa ja etymologiaansa. Nimet ja mytologiat osallistuvat hahmojen luomiseen ja kirjoittavat omalta osaltaan tekstiä.

Tutkielmani alussa olevat mehiläisestä ja peikosta kertovat runot ovat *Suomen Kansan Vanhat Runot* sekä *Kalevala* -teoksista, jotka liittyvät kiinteästi suomalaiseen kansallisromantiikan aikakauteen. Aikakauden kirjallisiin intresseihin kuuluivat kansallisaatteen hengessä kansalliskirjallisuuden ja kansallisen yhtenäisen identiteetin luominen, sekä kansallisen kulttuurin esiin nostaminen. Esiromantiikkaan kuului myös kansanuskon ja mytologian harrastus, jonka liittymisestä ajan kirjallisuuden lajeista suosituimpaan eli runouteen Christfrid Ganander on todennut seuraavaa:

Mytologian tuntemus on ehdottomasti tarpeen, jotta voisi käyttää vanhempaa suomalaista runoutta hyväksi ja hyödyksi, tyydytyksellä ja maulla lukea halukkaasti suomalaisia runojamme aistien niiden ylevyyden, kauneuden ja viehättävyyden (Ganander 1789/2003, 16).

Ganander siis katsoi, että ymmärtääkseen suomalaista kansanrunoutta lukijan tuli tuntea myös mytologiaa. Erityisen kiinnostavaa on, että Gananderin mukaan runoutta voi käyttää ”hyväksi ja hyödyksi”. Tämä viittaa runojen sisältämään hyödylliseen tietoon, jota voidaan käyttää. Aikalaisten käsitykseen kuului myös se, että mytologiaan saattoi kätkeytyä arvokkaita tiedonsirpaleita (Pulkinen 2014, 371). Kuten olen aiemmin todennut, myytit ovat ehkä menettäneet tiedollisen ulottuvuutensa, mutta niiden tunteita herättävä toimijuus on vahvaa nykyäänkin. Claude Lévi-Strauss on osuvasti sanonut myyttien ajattelevan meissä. Myyttejä on kuvattu myös väärinymmärretyksi tai primitiiviseksi tieteeksi. (Ks. Siikala 2014, 20, 53.) Tämä viittaa myyttien havaintoja, ymmärrystä ja toimintaa ohjaavaan vaikutukseen. Myyttien onkin todettu strukturoivan tajuntaamme, sillä myyttisymboliikka on yhteydessä ympäristöä koskevaan kokemukseemme. Vanhimmat suomalais-ugrialaisten kansojen yhteiset myyttiaiheet kuvaavat pohjoisen kansan ympäristöä koske-

vaa havaintomaailmaa. Kulttuurisen tietoisuuden rakenteet, jotka pitävät yllä maailmankuvaa ja arvoja sekä pyrkivät ratkaisemaan näihin liittyviä ristiriitoja, ovat kulttuurin pintailmiöitä syvällisempiä ja konservatiivisempia. Myytit ovat siten hitaasti muuttuvia mentaalisia representaatioita. Kulttuurin uudistuessa myytit tulkitaan kuhunkin kulttuuriseen tilanteeseen, yhteiskunnalliseen kontekstiin ja ajankohtaiseen maailmankuvaan sopiviksi. (Siikala 2014, 20.) Siinä missä myyttiseksi paikantunut ei-inhimillinen on esi-isillemme ollut kunnioitusta herättävä ja jopa jumalallinen, on tämän päivän myyttiseksi paikantunut jotakin tieteen ulkopuolista, mutta ei niinkään kunnioitusta herättävää. Tässä on ratkaiseva ero. Kuten Orvo toteaa, ovat esi-isämme tienneet mehiläisistä jotakin, mitä me olemme unohtaneet tai torjuneet. Tämä unohtettu viittaa myyttisen olennon kunnioittamiseen, jota ei enää esiinny. Ihminen on menettänyt kykynsä kunnioittaa sitä, mistä hän ei tiedä.

Myyttiset olennot, peikko ja mehiläinen, rikkovat myös tutkimuskohteideni välisiä kansirajoja. Mehiläinen esiintyy myös *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa:

”en minä siltikään vielä päästäisi mehiläistä jonon ohi Oxfordiin.”

”Et tietenkään, koska on kätevämpää että ne tekee ihmisille hunajaa. Ja siksi niiden pitää olla sitä mitä ne on, sellaisia millaisiksi me ollaan ne määritelty” (EPEV 217)

Lainaus tiivistää oleellisen ihmisen, luonnon ja myytin suhteesta: ihminen tarvitsee myyttisyyttä luontosuhteessaan. Mikäli luontosuhteeseen ei liittyisi jumalallista myyttisyyttä, luonnon ja ei-inhimillisen eläimen kyvyt ja ihmiselle käsittämättömät taidot pitäisi todeta yhtä lakonisesti, kuin Orvo tekee – vailla mystifiointia. Tässä tilanteessa ihminen joutuisi toteamaan oman vajavaisuutensa, kyvyttömyytensä nähdä ja ymmärtää. Tämä ei nykyisessä tilanteessa ole mahdollista. Kuten Lönngren (2015, 226) toteaa, jokaisella ryhmällä on oma peikkonsa. Peikko on konstruktio, jonka avulla ryhmä voi erottautua toisesta ryhmästä. Siksi luonto ja eläimet ovat myyttisiä ja saavat pysyäkin sellaisina. Ei-inhimillisen ja myytin välillä on ikuinen käsitteellinen yhteys, sillä ei-inhimillinen toimijuus jäsenyytensä aina myyttiseksi.

Ennen päivänlaskua ei voi ja *Enkelten verta* -teoksissa on sodan lisäksi toinenkin yhteinen tekijä. Molempien teosten päähenkilöt, Mikael ja Orvo, löytävät ei-

inhimillisen eläimen johdolla tiensä paikkaan, jossa inhimillisiä eläimiä ei ole. Orvo pääsee mehiläiskuningattaren avulla Toiselle Puolelle ja Mikael peikon johdattamana metsänpeittoon. Teoksista löytyy siten kaksi yhteistä motiivia, sota ja vieras paikka. Tämä tarkoittaa sitä, että sen enempää inhimillisen kuin ei-inhimillisenkään paikkaa ei ole vielä ratkaistu. Vieraan paikan ja sodan motiivit korostavat neuvottelua, prosessia ja taistelua, joka toteutuu niin ihmisen todellisuuskuvan muotoutumisessa ja erilaisten tietolähteiden taistelussa kuin neuvottelussa ei-inhimillisen paikasta. Teokset eivät pyri vakiinnuttamaan sen enempää inhimillisen kuin ei-inhimillisenkään paikkaa maailmassa, vaan osoittamaan näiden jatkuvan rajankäynnin. Kun rajankäynnin tunnistaa ja tunnustaa, on ympärillä oleva maailma vieras paikka. Käsite ”luonto” säilyy siten edelleen inhimillisen kielen mutkikkaimpana sanana.

5. LOPUKSI

Johanna Sinisalon teokset *Ennen päivänlaskua ei voi* sekä *Enkelten verta* purkavat monipuolisesti lajien välisiä rajoja. Ne leikittelevät erilaisilla lähteillä ja koukuttavat lukijan fantasiamaailmaansa. Runsaat diskurssien muutokset johdattavat lukijan hämärään ja lähelle rajatonta tilaa.

Pohdin työssäni millä tavalla inhimillisen ja ei-inhimillisen väliset rajapinnat liikkuvat ja mihin liike johtaa. *Ennen päivänlaskua ei voi* murtaa ihmisen ja eläimen välistä hierarkiaa tuomalla esiin peikkoeläimen kommunikaation, älyn, kulttuurin ja lopulta ihmisen ja eläimen välisen seksuaalisen suhteen. Peikko maalaa, rakentaa ja kommunikoi Mikaelin kanssa, mutta myös tappaa sekä puolustaa omalajisiaan aivan kuten ihminen. Kaikesta huolimatta peikon ja Mikaelin välinen suhde on lopulta kaunein koko teoksessa. Se perustuu vastavuoroisuuteen, rakkauteen ja huolenpitoon samalla, kun ihmisten väliset suhteet perustuvat oman edun tavoitteluun ja hyväksikäyttöön. Romaanissa inhimillisyys ja eläimellisyys sekoittuvat ja rajapinnat liikkuvat, mikä johtaa ihmisen ja eläimen välisiin samuuksiin. *Enkelten verta* -teoksessa hierarkian perusteet kyseenalaistuvat paitsi blogikirjoitusten pamflettimaaisissa kannanotoissa, myös mehiläisten ihmiseen nähden yliveraisten kykyjen ja ihmisestä poikkeavan, yhteisöllisen älynkäytön esiin-nostamisella. Hierarkian perusteet kyseenalaistuvat teoksessa myös siten, että ihminen ei pärjää ilman toislajisia hyönteisiä.

Peikko ja mehiläinen saavat ominaisuuksiensa vuoksi lukijan pohtimaan ihmisen ja eläimen lopullista järjestystä ja eläimen toiseuden perusteita. Ihmisen ja eläimen välisiä rajapintoja liikutetaan teoksissa hierarkian purkamisen lisäksi tekemällä ei-inhimillisistä eläimistä subjekteja ja toimijoita. Osoitin, miten peikosta tulee toimija kommunikaation, omalajisten puolustamisen ja lopulta armeijan muodostamisen kautta. Teoksessa eläimen toimijuutta korostetaan, mutta eläimen toimijuus vaikuttaa ihmiseen vain silloin, kun se on tavoitteellista. Eläimen toimijuus rakentuu siten teoksessa intentiota vaa- tivaksi. Romaani ei keskity katseen voimaa lukuun ottamatta tekemään eläimestä Harawayn tapaan toimijaa tai subjektia ilman intentiota. Hierarkian purkautuminen ja eläimen subjektiviteetti sekä toimijuus tuotetaan teoksessa siten antroposentrisin keinoin. Eikö eläin todella voi olla merkittävä tai vaikuttava, jos se ei ole ihmisen kaltainen? Mikäli

luonto voi vaikuttaa vain intentionaalisella toiminnalla ja muuttamalla ihmisen kaltaiseksi subjektiksi, hierarkkinen kumous ei voi koskaan toteutua. *Enkelten verta* tarjoaa tähän vastauksen. Teoksessa ei-inhimillisen eläimen toimijuus on ei-intentionaalista, mutta hyvin vaikuttavaa. Mehiläinen on ei-intentionaalisenä toimijana aikaansaanut ruokapulan ja sodan, joka lopulta näyttää tuhoavan ihmislajin. Sodan osapuolet sen sijaan näyttäytyvät problemaattisina: onko sota lopulta inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen vai ihmislajin sisäinen. Tulkinta riippuu siitä, mikä merkitys sanalle ”luonto” annetaan. Jatkuvasti liikehtivät rajapinnat johtavat käsitteiden uudelleenmäärittelyyn, jossa objektien rajat poistuvat ja tilalle nousee inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen harsosto ja ykseys. Materiaalinen ekokritiikki auttaa lukemaan esiin myös sen, miten ei-intentionaalinen toimijuus toteutuu konkreettisesti tekstissä. Mehiläisten tanssi kirjoittaa tekstiä, jonka rytmin tuottaa mehiläisen heiluttama tahtipuikko.

Tarkastelin työssäni myös samuuksia, joihin ihmisen ja eläimen välisten rajojen liike johtaa. Osoitin, miten luonto ja feminiinisyys rinnastuvat teoksessa ja miten dualistisen ajatusmaailman voi tehdä näkyväksi ja purettavaksi tuomalla esiin olentojen ja asioiden välisiä samuuksia. *Ennen päivänlaskua ei voi* on tarina, jossa toiseudet nousevat esiin. Eläin ja nainen nousevat kapinaan valtaapitäviä vastaan ja homoseksuaalisuus on vahvasti esillä. Ihmisten eläimellisenä pidetyt aistit, vaistot ja vietit ovat olemassa ja ennen kaikkea käytössä. *Enkelten verta* tuo sen sijaan hyvin voimakkaasti esiin toiseuden ongelman. Kuten Wolfe tutkimuksissaan osoittaa, vain muuttamalla aistejaan inhimillinen eläin voi hakea ymmärrystä siitä, että todellisuus ei ole koskaan tavoitettavissa. Se muuttuu aistien mukana. Teoksessa oleva Toinen Puoli on havaintomaailman laajentuminen, johon Orvolla on pääsy tulemalla uudeksi mehiläisen kanssa.

Ekokritiikki toimi teoriana työni tutkimuskysymysten ratkaisemisessa hyvin ja mahdollisti hierarkian, toimijuuden ja samuuksien käsitteiden avulla inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten rajapintojen liikkeen tarkastelun tutkimuskohteissani. Objektiorientoitunut ontologia sekä materiaalinen ekokritiikki antoivat kuitenkin konkreettisemmat mahdollisuudet lukea esiin ei-inhimillisen toimijuus tekstin kirjoittajana. Osoitin tutkielmassani, miten ei-inhimillinen kirjoittaa tekstiä paitsi liikkeellään ja rytmillään, myös historiallaan. Myytin käsite avasi lopulta kaikkein mielenkiintoisimman väylän ei-inhimillisen tarkasteluun tutkimuskohteissani. Ei-inhimillisiin liittyvä folklore ja myytit

kirjoittuvat tekstiin lapsenryöstönä, hiidenkiukaina, taikakaluna ja oppaana Toiselle Puolelle. Peikkoon ja mehiläiseen liittyvät myytit vaikuttavat siten teoksissa käytettyyn kieleen, niiden rakenteeseen sekä teemoihin. Myyttien tunteita herättävä toimijuus vaikuttaa tutkimuskohteideni tekstissä ja todellisuudessa, mutta se kertoo myös jotakin oleellista ei-inhimillisen paikasta sekä todellisuuden jäsentämisestä. Ei-inhimillisen kyvyt ja inhimilliselle käsittämättömät aistit ovat tehneet siitä myyttisen. Ei-inhimillisen ja myytin välinen käsitteellinen yhteys kertoo pelosta, antroposentrismistä ja tarpeesta jäsentää maailmaa, sillä kuten tutkielmassani osoitin, ei-inhimillinen paikantuu myyttiseksi siitakin huolimatta, että se on tosi. Ihminen tarvitsee myyttiä luontosuhteessaan. Kaikkein kiinnostavimpana jatkotutkimusmahdollisuutena pidän materiaalisen ekokritiikin ja myytin tarkempaa ja laajempaa yhdistämistä kirjallisuudentutkimuksessa. Olisi mielenkiintoista tutkia omaa työtäni tarkemmin ja laajemmalla aineistolla, miten nykyistä todellisuuskäsitystämme vastaavan todellisen ei-inhimillisen eläimen myyttisyys kirjoittaa tekstiä: minkälaisen tapahtumien tai ympäristön keskellä ei-inhimillisen myyttisyys alkaa nousta esiin ja kirjoittaa kieltä, miten se konkreettisesti näkyy kielessä ja miten ei-inhimillisen myyttinen toimijuus vaikuttaa inhimillisen ja ei-inhimillisen väliseen suhteeseen.

Yhtenä tutkimuskysymyksenäni oli, löytyykö tutkimuskohteistani yhteistä motiivia, joka avaa ihmisen, luonnon ja myytin suhdetta. Yhteisiä motiiveja löytyi kaksi, vieras paikka ja sota. Motiivit kertovat inhimillisen ja ei-inhimillisen välisestä valtataistelusta. Neuvottelu ei-inhimillisen paikasta sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen jatkuva rajankäynti eivät mahdollista ympäristön staattista jäsentämistä. Myytin käsite on otettu jäsentämisen avuksi. Epäselvä tai käsittämätön on leimattu aina myyttiseksi, mutta mikäli tilalle otetaan Orvon toteava ja vailla mystifiointia oleva lakoninen katse, ei ympäristöä ja ei-inhimillistä pysty kategorisoimaan ilman perustavanlaatuista muutosta subjektiviteetin ja toimijuuden käsitteisiin. Kykenemättömyys totuuden stabilisoimiseen on hämmäntävä ajatus, vieras paikka. Näyttääkin siltä, että hierarkian perusteiden purkaminen purkaa samalla käsitystä toimijuudesta.

Molemmat tutkimuskohteeni päättyvät yhtäältä sodan mahdollisuuteen ja toisaalta ihmisen yhdistymiseen eläimen kanssa. Sota ja taistelut korostuvat teosten loppuja kohti: ihmisen ja eläimen välinen rajapinta voi olla muuttuva, mutta se tarkoittaa

taistelua. Ihminen tarvitsee käsitettä ”eläin” erojen tekemiseen ja oikeuteensa seisoa hierarkian korkeimmalla portaalla. *Enkelten verta* -teoksessa Orvo päätyy tuhoamaan mehiläispesät ja peittämään väylän Toiselle Puolelle polttamalla oman saunarakennuksensa. Teko on lohduton ja kertoo Orvon täydellisestä epäuskosta ihmiseen. *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen avoin loppu sen sijaan antaa toivoa. Mikael päätyy tunnetun metsäalueen sisällä tuntemattomaan paikkaan, metsänpeittoon. Hän menee tähän tuntemattomaan paikkaan yhdessä eläimen kanssa, jolle paikka vaikuttaa olevan tuttu. Eläin näyttää ihmiselle tien kotiluolaansa. Lajien ja todellisuuden välinen raja poistuu, mikä on toivoa antava ajatus. Asiat on mahdollista nähdä toisinkin.

LÄHTEET

PAINETUT

EPEV = Sinisalo, Johanna 2000: *Ennen päivänlaskua ei voi*. Helsinki: Tammi. 3. painos.

EV = Sinisalo, Johanna 2011: *Enkelten verta*. Helsinki: Teos.

Aaltola, Elisa 2013: Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat? Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Barad, Karen 2003: Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women and Society*. Vol. 28, nr.3.

Bennet, Jane 2010: Political Ecologies. Teoksessa *Vibrant Matter, A Political Ecology of Things*. Duke University Press.

Bogost, Ian 2012: *Alien Phenomenology or What It's Like to Be a Thing*. Minneapolis & Longon: University of Minnesota Press.

Derrida, Jacques / Wills, David 2002: The Animal That Therefore I Am (More to Follow). *Critical Inquiry* 28:2, 369–418.

Ganander, Christfrid 1789/2003: *Mythologia Fennica*. Klaukkala: Recallmed.

Garrard, Greg 2012: *Ecocriticism*. London & New York: Routledge. 2. painos.

Haraway, Donna 2008: *When Species Meet*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Helismaa, Reino 1949: *Päivänsäde ja menninkäinen*.

Ihonen, Maria 2011: Luontoäidin sanat ihmisen kynässä. Sosiaalinen realismi ja fantastinen luontokokemus Marja-Leena Mikkolan *Anni Mannisessa*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi. Helsinki: SKS.

Iovino, Serenella & Oppermann, Serpil 2014: *Material Ecocriticism*. Indiana University Press.

Kalevala (1849/2005). Koonnut Elias Lönnrot. 32. painos. Helsinki: SKS.

Karkulehto, Sanna 2004: Sateenkaaren tuolle puolen. Johanna Sinisalon *Ennen päivänlaskua ei voi* -romaanin tarjoamat reitit queer-luentaan. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-*,

lesbo- ja queer- näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen. Toim. Kekki, Lasse & Ilmonen, Kaisa. Helsinki: Like.

Karkulehto, Sanna 2007: Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon queer-poliittisia luentoja. Väitöskirja. Kirjallisuus. Oulu: Oulun yliopisto.

Laakso, Maria 2011: Kirjallinen korppi. Eläimen esittäminen Jukka Parkkisen romaanissa *Korppi ja kumppanit*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi. Helsinki: SKS.

Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Äänekäs kevät*. Toim. Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku. Helsinki: SKS.

Lummaa, Karoliina 2013: Vieraslajisuudesta vierasmaailmaisuuteen – lintujen kohtaamisen uutta runousoppia. *Avain* 2/2013.

Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014a: Lukijalle. Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea. Turku: Eetos.

Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014b: Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea. Turku: Eetos.

Lönnngren, Ann-Sofie 2015: Trolls!! Folklore, Literature and "Othering" in the Nordic Countries. Teoksessa *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Toim. Lönnngren, Ann-Sofie; Grönstrand, Heidi; Heede, Dag & Heith, Anne. Cambridge: Scholars Publishing.

Melkas, Kukku 2008: Apokalypsista uuteen luonnonjärjestykseen. Aino Kallaksen "Pyhän joen kosto" ekologisena kannanottona. Teoksessa *Äänekäs kevät*. Toim. Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku. Helsinki: SKS.

Melkas, Kukku 2011: "On syntynyt uusi ihminen". Yrjö Kokon saturoomaani *Pessi ja Illusia* eettisenä puheenvuorona luonnon puolesta. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi. Helsinki: SKS.

Miettunen, Sari 12.1.2014: Evoluution lähettiläs. *Turun Sanomat*.

Mikkonen, Minttu 27.10.2017: Kuudes sukupuutto hävittää lajeja paljon pelättyä rajummin – Hyönteisten tilanne on hälyttävä, ja seuraukset voivat olla katastrofaalisia meille kaikille. *Helsingin Sanomat*.

Morton Timothy 2010: *The Ecological Thought*. Harvard University Press.

Mäkinen, Vesa 13.11.2017: Häätähuuto ihmiskunnan tulevaisuuden puolesta, 15 000 tietentekijää varoittaa joukkotuhosta – ”Pitkään jatkunut nopea väestönkasvu on syy moniin ekologisiin ja jopa yhteiskunnallisiin uhkiiin”. *Helsingin Sanomat*.

Parikka, Jussi & Tiainen, Milla 2012: Kohti materiaalisen ja uuden kulttuurianalyysia tai representaation hyödystä ja haitasta elämälle. Teoksessa *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Nivala, Asko & Mähkä, Rami. Turku: Turun yliopisto.

Pulkkinen, Risto 2014: *Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonttuihin*. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Pynttari, Veli-Matti 2011: ”Vain tämä menettelytapa tuntuu tulokselliselta...” Psykoanalyysi modernin aikakauden myyttinä T. Vaaskiven kulttuurikritiikissä. Väitöskirja. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

Rantanen, Kalevi 14.12.2014: Suuri eläinhävytys. *Turun Sanomat*.

Ratamäki, Outi 2009: Luonto, kulttuuri ja yhteiskunta osana ihmisen ja eläimen suhdetta. Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muutuva eläinkulttuuri*. Toim. Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö. Helsinki: Gaudeamus.

Sandilands, Catriona 2014: Pro/Polis. Three Forays into the Political Lives of Bees. Teoksessa *Material Ecocriticism*. Toim. Iovino, Serenella & Oppermann, Serpil. Bloomington: Indiana University Press.

Sepänmaa, Yrjö 2009: Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista. Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muutuva eläinkulttuuri*. Toim. Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö. Helsinki: Gaudeamus.

Siikala, Anna-Leena 2014: *Itämerensuomalaisten mytologia*. 3. painos. Helsinki: SKS.

Singer, Peter 1974/2013: Kaikki eläimet ovat tasavertaisia. Suom. Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Soikkeli, Markku 2013: Peikkoja, papukaijoja ja laulajauroksia. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja ja poetiikkaa*. Toim. Hallila, Mika & Hosiaislouma, Yrjö & Karkulehto, Sanna & Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi. Helsinki: SKS.

Suomen Kansan Vanhat Runot. 1908. Helsinki: SKS.

Turun Sanomat 13.12.2014: Tukes antoi luvan käyttää mehiläisille ehkä vaarallista torjunta-ainetta. Helsinki: STT.

White, John 1971: *Mythology in the Modern Novel*. 2. painos. Princeton: Princeton University Press.

Wienker-Pielpho, Sabine 2004: Kansantarinat ja folklore fantasian maaperänä. Teoksessa *Fantasian monet maailmat*. Toim. Blomberg, Kristian & Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Wolfe, Cary 2010: From Dead Meat to Glow-in-the-Dark Bunnies. The Animal Question in Contemporary Art. Teoksessa *What is Posthumanism*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

PAINAMATTOMAT

Halttunen-Riikonen, Elina & Ovaska, Anna 2015: Humanismin jälkeensä jättämät ihmiset, eläimet ja objektit. *Niin & Näin* 2.

Heinonen, Mari 2003: Peikko kaupungissa. Intertekstuaalinen luenta Johanna Sinisalon romaanista *Ennen päivänlaskua ei voi*. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Korhonen, Henna 2015: Ihminen – hirmuhallitsija vai tasavertainen osa luontoa? Myyttien ja mahdollisten maailmojen suhde ympäristötietoisuuden rakentumiseen Johanna Sinisalon romaaneissa *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) ja *Enkelten verta* (2011) sekä novelleissa ”Palvelukseen halutaan kokenut neitsyt” (1985) ja ”Metsän tuttu” (1991). Pro gradu -tutkielma. Suomen kirjallisuus. Tampere: Tampereen yliopisto.

MOT Kielitoimiston sanakirja 2012. mot.kielikone.fi

Stenbäck, Irma 2000: *Sinisalo kirjoitti homoeroottisen peikkosadun*. <http://www.hs.fi/tulosta/HS20001205SI1KU01fdy> [haettu 7.10.2013].

<http://www2.kirjastot.fi/fi-FI/kysy/arkistohaku/kysymys/?ID=56e4a29d-b631-4546-98bf-dfebd1bb2f6e> [haettu 27.10.2017].